

Magyar nyelvészet, 1980

Pótlások az 1979. évi könyvismertetésekhez

Ágoston Mihály: Mai magyar írás.

Tankönyvkiadó Intézet. Újvidék, 1979. 108 l.

A jugoszláviai magyar helyesírás kézikönyvét adja kezünkbe a szerző. Az írás elveinek és leggyakoribb problémáinak rögzítése igen fontos olyan környezetben, ahol állandó az idegen nyelvi írásrendszer és gyakorlat hatása. Jugoszláviában a magyar nyelvre és írásra természetesen elsősorban a szerbhorvát és a szlovén nyelv hat, de e kettős hatást bonyolultabbá teszi az, hogy a mindhárom nyelvben használt internacionalizmusok írását például befolyásolja az idegen szavak eredeti írásmódja is.

A mű két részből áll. Első, bővebb része az elméleti, de ebben is fontos szerep jut a példaanyagoknak. Második, szójegyzéket tartalmazó része azzal is segíti a pontos írást, hogy (zárójelben) jelöli a kiejtést.

Részletezi a helyesírási alapelveket. A tulajdonnevek köréből foglalkozik a szerbhorvát tulajdonnevek használatával magyar szövegben, beszél a történeti és tudománytörténeti nevek alakeltéréseiről, a földrajzi nevek, utcanevek, intézménynevek írásáról. (Ezekkel a Toldalékolás című fejezetben is találkozunk.)

A köznevek írásában nehézséget jelent az, hogy a jugoszláviai magyarban több az idegen elem, mint az anyaországiban. Érdekes felfigyelni a nemzetközi közsavak gyakori alak és jelentésbeli különbözőségére a magyarban és a szerbhorvátban. Az utóbbi nem helyesírási probléma, de a könyvnek nyelvhelyességi célja is van.

Lényeges és terjedelmes rész foglalkozik a toltalékolással kapcsolatos helyesírási tudnivalókkal. Szó esik regionális köznyelvünk kiejtési sajátosságairól. Végül a mű a jugoszláviai magyaron kívül egyetemes vonatkozású helyesírási tudnivalókat is közöl.

Kiss Gabriella

Jegyzék dr. Fazekas Jenő, az uppsalai egyetem finnugor tanszéke tudományos kutatójának könyvgyűjtéséről.

Összeállította Kovács László, Kovács József. Bugyi, 1979. 53 l. (Helytörténeti gyűjtemény)

Fazekas Jenő, Bugyi község szülöttje Pápay Józsefnek, a debreceni egyetem finnugor nyelvész professzorának volt a tanítványa. A finnugrisztika, elsősorban az osztják nyelv területén számon tartott tevékenységet fejtett ki. Fazekas később Svédországba került, s nyelvészeti munkásságát ott is folytatta. A nemrég elhunyt tudós könyvgya-

tékát Bugyi község szándékozik megvenni, ezért jelentették meg sokszorosított formában a jegyzéket. Fazekas hagyatékában számos finnugor és magyar nyelvészeti munka, valamint főleg a finn, észt (és magyar) műveltséggel kapcsolatos könyvek, folyóiratok találhatóak. Akad köztük néhány, a két világháború között kiadott ritka vogul, osztják, vepsze és lív tárgyú kiadvány is. S a finn és észt anyagban ugyancsak vannak Magyarországon nehezen hozzáférhető darabok. Az összeállítók a jegyzék könyveit a következőképp csoportosították: észtszágai anyagok (1–12), finnországi anyagok (13–17), finnugor irodalom (18–28; ebben nyelvészet, néprajz is), egyetemes irodalom (29–32; ebben történelem, földrajz stb. is), világ- és magyar irodalom (33–44), egyéb gyűjteményi könyvek (45–8). Az anyag megvétele után a legritkább, legértékesebb tudományos könyvek és folyóiratpéldányok valószínűleg az ELTE Finnugor Tanszékének könyvtárába kerülnek letétbe, az anyag többi részét pedig a községi könyvtár dolgozza föl és veszi tulajdonába.

A. Molnár Ferenc

B. Gergely Piroska: Magyar történeti nyelvtan.

Universitatea „Babeş-Bolyai”. Cluj-Napoca, 1978. 133 l.

B. Gergely Piroska egyetemi sokszorosított jegyzete alapos és lényeges fejlődési folyamatokra sarkító munka. A bevezetőben módszertani elveit fejti ki a szerző. Megtudjuk ebből, hogy diszciplináját tulajdonképpen történeti szerkezetűnek tekinti, amelyben a morfológiai és szintaktikai szerkezet vizsgálata egységes tudományágat alkot. A szófajokat a hozzájuk kapcsolódó viszonyító eszközök miatt szintén idetartozónak véli. A tárgyalásrend alapját, a diakrónia és szinkrónia viszonyát, pontosabban a szinkronmetszetek egymásutániságát helyesen világítja meg. E tekintetben a magyar történeti nyelvtan területén úttörő érdemei vannak.

A fejezeteket a nyelvtörténet három nagy korszaka szerint különíti el: előmagyar, ősmagyar és a nyelvemlékes kor. Mindegyiken belül az alfejezetek a következő jelenségeket ölelik fel. szófajok, viszonyító eszközök (ragok, jelek) és a mondattani kategóriák. A három nagy fejezet arányai természetesen nem egyformák: a mához közeledve a tárgyalási anyag nő és a vizsgált jelenségek egyre árnyaltabb vizsgálatban részesülnek. A nyelvemlékes kor vizsgálatait a mai nyelvhez kapcsolódó továbbfejlődés figyelembe vétele még inkább teljessé teszi. Az első korszakban az öröklés, a kialakulás, keletkezés a lényeges mozzanat (éppen azért a „rendszer” műszó használata aligha megokolt). A másik kettőben viszont a fejlődés, illetőleg a továbbfejlődés az alapvető kérdés még olyan esetekben is, mint amilyen a sokféle múlt idő kialakulása, majd visszaszorulása, az alanyi és tárgyaz igeragozás elkülönülése, valamint az ikesragozás kialakulása, majd megbomlása. A rövid összefoglaló fejezetben a szerző a változásokat strukturális szemlélet alapján értékeli és a főbb fejlődési tendenciákat emeli ki.

B. Gergely Piroska munkája jó és sok mindenben egyéni szintézis. Továbbfejlesztett változata megérdemelné a könyv-formában való megjelentetést.

Szabó Zoltán

Kerek, Andrew (szerk.): Bibliography of Hungarian Linguistic Research in the United States and Canada.

Kiadja a Hungarian Research Center, American Hungarian Foundation. New Brunswick, 1979. 28 l. (Hungarian Reference Shelf)

Az Egyesült Államokban és Kanadában végzett magyar nyelvészeti kutatások bibliográfiája című munka több mint 250 mű adatait tárja eléünk, felmérve az amerikai és kanadai nyelvészek hungarológiai munkásságát, tekintet nélkül a művek megjelenési helyére, illetve terjesztésük módjára. A szerkesztő, Andrew Kerek a szótárak, a szójegyzékek, idiómagyűjtemények és olvasókönyvek kihagyásával állította össze kötetét.

A nyelvtudomány fennmaradó területeiből azután szinte minden bekerült a bibliográfiába: Lotz, Austerlitz és Hetzron nagyon fontos, sokrétű és széles látókörű művein keresztül a szakdolgozati és doktori téziseken át egészen a saját munkáikig. Érdemes megjegyezni, hogy az összes felsorolt művek majdnem egynegyedének Lotz János a szerzője!

A szerkesztő alapos munkát végzett: az észak-amerikai szerzők legkisebb írásos megnyilvánulásait is kigyűjtötte a különböző szaklapokból. A bibliográfia, eltekintve néhány 1977-es és 1978-as adattól, az 1976-ig megjelent publikációkat tartalmazza. A 28 lapos kis kötet várhatóan a magyarországi magyar nyelvészek figyelmét is felhívja arra a térben sajnos erősen szétszórta, azonban igen fontos munkára, melyet Észak-Amerikában végeznek.

Sipos Pál

Terestyéni Tamás: Tömegkommunikáció és anyanyelv.

Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1979. 44 l.

(Tanulmányok, beszámolók, jelentések XI. évf. 3.)

A tanulmány a tömegkommunikációs kutatás és az alkalmazott nyelvészeti vizsgálatok összekapcsolásának egy fontos lehetőségét tárja föl: mi a tömegkommunikáció szerepe az anyanyelvi nevelésben. A szerző elemzi a tömegkommunikáció nyelvének jellegzetességeit és két alapvető megközelítési modelljét, a behaviorista és a Gerbner-féle kultivációs modellt. A befejező részben foglalkozik a tömegkommunikáció bonyolultabb, kidolgozott kódja és az alacsonyabb szocio-kulturális társadalmi rétegek korlátozott nyelvi kódja között feszülő ellentmondással, amely gyakran a megértést is akadályozza.

Papp Lajos

1980

Andor Csaba: Jel, kultúra, kommunikáció.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 203 l.

Andor Csaba könyvében a kultúra egy új megközelítési módjával kísérletezik. J. M. Lotmann észt filozófus nyomán a kultúrát mint információk összességét, ezek szervezési és megőrzési módját határozza meg. Elemzéséhez felhasználta az információelmélet, a szemiotika és a kommunikációelmélet eredményeit is. Ahogyan az alcím is jelzi: interdiszciplináris szempontokat vezetett be a kultúrakutatásba.

Könyvének első négy fejezete az említett tudományok alapfogalmait vázolja: a valószínűségi számítás elemeit, az információelmélet alapfogalmait, a jel meghatározását és a kommunikáció modelljét foglalja össze. Az ötödik fejezetben „a kultúra jelrendszerei” címszó alatt néhány „kulturális nyelvet” elemez röviden: A természetes nyelvekből indul ki, majd az öltözködés, a gasztronómia, a zene és végül a metakommunikáció nyelve kerül sorra. Nyelven a szerző autonóm és generatív jelrendszereket ért, ahol a közleményeknek feladója és címzettje egyaránt van. A természetes nyelvek tárgyalásánál Saussure rendszerét hívja segítségül.

A következő fejezetben a jelrendszerek időbeli változásáról ír a szerző. Ebben a részben a jelek és kódok történeti változására, majd a szintaktikai szabályok (a jelek szerkezeti szabályainak) és a pragmatika (jelhasználát) változásaira hoz példákat. Így jut el a már az információelméleti fejezetben bemutatott entrópia fogalmához, s bemutatja a kis entrópiájú és nagy entrópiájú kultúrák sajátosságait.

Végül az ünneppel mint kulturális univerzáléval és mint a kultúra és a társadalmi mozgások határterületével foglalkozik. Andor először egy minden társadalomra vonatkozó ünnep-fogalmat próbál alkotni, majd az ünnep funkcióit vizsgálja.

Zárszavában a szerző röviden értékeli is munkáját: a szemiotika érdekes tudomány, „mert ez a tudomány (os módszer) mintegy újra felosztja a szaktudományok által egyszer már felosztott világot, s ennek során olyan egymástól távol eső jelenségeket kapcsol össze, amelyek között korábban nem láttunk kapcsolatot.”

Mayer Ágnes

Anyanyelvi nevelésünk a középiskolában.

Az Országos Pedagógiai Intézet kiadványa. Szerkesztette: Fülöp Lajos. Budapest, 1980. 183 l. (Pedagógus-továbbképzés Könyvtára)

Több évig tartó előkészítés után vezették be Magyarországon azokat az új tanterveket, amelyeknek célja az oktatás korszerűsítése volt minden iskolatípusban.

Az új tantervek felfogása szerinti oktatás nem kis feladat elé állította a magyar szakos pedagógusokat országszerte: csak lelkiismeretes önképzés árán lesznek képesek az új tankönyvek feldolgozására, a bennük foglalt anyag megértetésére és elsajátíttatására. Ezt a munkát van hivatva megkönnyíteni a címben jelzett kiadvány, amely nyolc tanulmányt tartalmaz.

Az elsőben, a Tanterveink és háttéranyaguk címűben *Fülöp Lajos* a középiskolai (a gimnáziumi és a szakközépiskolai) tanterveknek újjító vonásait vázolja. Rámutat arra, hogy az új tantervek révén az anyanyelvi oktatást az anyanyelvi nevelés rangjára kívánjuk emelni.

Az első középiskolai félév általános nyelvészeti anyaggal lepi meg a tanulókat. Ezzel a témakörrel a tanterv készítőinek az volt a célja, hogy a diákokban megvilágosodjék az anyanyelvi tevékenység egyéni és társadalmi fontossága, hogy lássák anyanyelvi tanulmányaik értelmét és célját. A tantervi elképzelés megvalósításához segít hozzá *Deme Lászlónak* Az ember és a nyelv című világos, a modern kommunikációelméletet kristálytiszta gondolatmenettel bemutató, számos eredeti meglátást is tartalmazó tanulmánya.

A szövegnyelvészet két ízben jut szerephez az anyanyelvi nevelés új rendszerében: az I. és a IV. osztályban. Ennek az ismétlődésnek az a célja, hogy a tanulók tartós birtokába jussanak az életben oly fontos írásbeli és szóbeli szerkesztési ismereteknek. Az erre irányuló tanári munkát hasznosan támogatja *Békési Imrénének* Szövegalkotás, szövegvizsgálat című tanulmánya.

A középiskolák II. osztályában az egész évben a grammatika az anyag. Tudományos alapja az a megújított klasszikus nyelvtan, amelynek a felfogását, rendszerezési elvét *Bencédy József* ismerteti a kötetben.

A stílustanulmányok a középiskolák III. osztályában kerülnek sorra. Kétirányú munkának kell folynia: elméletinek és gyakorlatinak. *Gáspár László* tanulmánya A stílus és a stílusrétegek címmel a stílus lényegéről, a művészi kifejezőmódról és a stilisztikai irányzatokról tájékoztat; *Horváth Mária* pedig A nyelvi-stilisztikai elemzés címmel összefoglalja az eredményes, a stílusnevelő szövegvizsgálat múltját és jelenét, valamint a jövőben kívánatos módszereit.

A középiskolai anyanyelvi tanulmányok záró fejezete a magyar nyelv történetének áttekintése. A nevelési cél az, hogy a tanulóknak világossá váljék a nyelv állandó mozgásának ténye, s hogy kialakuljon bennük a nyelv dialektikus szemléletének képessége. *D. Mátyai Mária*nak Nyelvünk élete című dolgozata rendkívül hasznosan szolgálja ezt a célt, különösen azért, hogy sok példával mutatja be a változásokban megnyilvánuló rendszerszerűséget, azt, hogy miképpen idézi elő az egyik változás a másikat, hogyan oldódnak fel a diakroniában a szinkronia ellentétei.

Az új tantervek és tankönyvek, a múlthoz képest változott nevelési feladatok a módszerek megújítását is elengedhetlenné teszik. Az ezekkel kapcsolatos kérdésekről szól *Szende Aladár* tanulmánya: A módszertan tükrében.

A tanári továbbképzési kötet műfajának megfelelően az egyes tanulmányok további olvasmányokra is figyelmeztetnek ügyesen összeállított bibliográfiáikkal.

Az átalakulások világáról.

Válogatás Herman Ottó természettudományos, nyelvészeti és archeológiai írásaiból. (Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta Erdődy Gábor.) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 433 l. (Magyar Hírmondó)

Herman Ottó szakkikkeiből és egyéb, a tudományos élet kérdéseivel foglalkozó írásaiból tartalmaz néhányat a Magyar Hírmondó kötete. Herman általában mint zoológus ismert szélesebb körben, és bár ilyen tárgyú művei is fontos forrásai más tudományágaknak (pl. a népi halászatról írott a néprajznak és a nyelvészetnek), tudomány- és művelődéstörténeti szempontból értékesek és minden szakterület művelője számára tanulságosak a tudományos közélettel foglalkozó írásai. Ez utóbbiak közé sorolható az a két, a Természetrাজi Füzetekben, illetve a Természetrাজi Közönyben megjelent cikk, amely a természettudományos műnyelv kérdéseit boncolgatja. Mindkét írás a múlt század utolsó negyedéből származik; Herman megemlíti a Nyelvőr-vitát is, és felhívja a figyelmet arra, hogy a szaknyelv és az egyes szakkifejezések, vagy a magyar nyelvű nomenklatúra megítélésében a legcélravezetőbb a nyelvészek segítségül hívása. Elfogadhatónak tartja a népnyelvi elnevezések felhasználását, de ehhez alapos, az egész nyelvterületre kiterjedő gyűjtőmunkát, és a felgyűjtött adatok összehasonlító vizsgálatát kell elvégezni.

Fodor Katalin

Balázs János: Magyar deákság.

Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 656 l. (Elvek és utak)

A mű első nagy fejezete Az európai nyelvi modell a magyar deákság nyelvbölcseletében címen nyelvméleti írásokat tartalmaz. A szerző európai összefüggéseiben mutatja be a magyar nyelvméleti gondolkodás kezdeti szakaszát. A XVIII. század második felétől az európai nyelvfilozófiai gondolkodás egy eszményi nyelv, illetve egy mintául szolgáló nyelvi eszmény kialakítására irányult (Vater, Jenisch stb.), s egy klasszikus görög-latin fogantatású európai nyelvi modellt körvonalazott. Balázs János részletesen elemzi, hogyan kapcsolódnak a magyar nyelvméleti gondolkodás első jelentős képviselői (Kalmár György, Kempelen Farkas, Versegly Ferenc, Szemere Pál, Kis János, Pápay Sámuel, Teleki József) e törekvésekhez, hogyan vélekednek az európai nyelvfilozófia főbb kérdéseiről, s miként mérlegelik az európai nyelvi modell figyelembe vételével nyelvünk kiművelésének lehetőségeit. A szerző gyakran nemcsak a korabeli felfogást mutatja be a nyelvre vonatkozó elméleti kérdésekről, hanem azok ókori és mai megítélésére is pillantást vet (pl. a nyelv mibenléte, rendszerszerűsége, az egyetemes nyelvtan kérdései, a nyelvművelés elvei, köztük az idegen szavak kérdésének megítélése az európai nyelvekben stb.). E széles kitekintéssel könyvét a nagyközönség számára is aktuális olvasmánnyá teszi.

A második fejezet nyelvtörténeti írásait A bizánci diákonosztól a magyar deákgig cím foglalja egységbe. Középkori történelmünk és művelődéstörténetünk több lényeg-

ges, gyakran máig tisztázatlan kérdését a nyelvi tények vallomása alapján próbálja megválaszolni a szerző. Számos – egészen vagy részben – új etimológiát adó, javasló fejtegetése (mint pl. a *nem, nemzet, Kér, Keszi, Levédi, székely, zöld, séd, vendég, vidék, tulajdon, in, inség, szegény, jobbágy, bír* szavak eredetmagyarázata) a magyar nemzet-fogalom kialakulásának, a székelyek eredetének, a nomád feudalizmus eszmevilágának kérdéseit bogozgatják.

A harmadik nagy egységet Az európai nyelvi modell szintjei című fejezet alkotja, melyben a szerző bemutatja az egyes nyelvi szintek európai mintáját, s tükröződésüket a magyarban. A hangok és betűk szintjén széles háttérből, az uráli és indoeurópai alapnyelvi hangrendszer összevetéséből kiindulva kutatja, hogyan vált alkalmassá az európai latin betűs helyesírási modell a magyar, illetve egyéb nemzeti nyelvek lejegyzésére. Kitér az uráli és indoeurópai nyelvcsalád viszonyára is, s azt bizonyítja, hogy a hangok szintje nem támogatja az indouráli nyelvrokonság elméletét. A lexikális szinten megállapítja, hogy az uráli és indoeurópai alapnyelv fogalomszavainak struktúrája lényegesen eltér egymástól, s ebből egyrészt az következik, hogy a magyar fogalomszavak szerkezete is különbözik a latin által képviselt európai modelltől, másrészt, hogy ez a nyelvi szint sem erősíti meg a két nyelvcsalád rokonságának elméletét. A két nyelvcsalád névmásai közti egyezések ősi kapcsolatra utalnak, eltéréseik azonban a rokonság ellen vallanak. A szöveg szintjén Balázs János azt vizsgálja, hogyan tükröződnek az európai modellt alkotó latin műpróza és verselés szabályai magyar szövegekben a Halotti Beszédtől Faludi koráig. Több szövegemlékünk (a Halotti Beszéd, az Ómagyar Mária-siralom, a Gyulafehérvári Glosszák, a Königsbergi Töredék, a Marosvásárhelyi Sorok és Glosszák stb.) stilisztikai-retorikai szempontú elemzésében – új megfigyeléseket is téve – a latin retorikai és prozódiai kézikönyvek tanításainak hatását mutatja be.

A kötetet részletes irodalomjegyzék zárja. Ebben a szerző utal azokra a korábbi, filológiai apparátussal ellátott tanulmányaira is, amelyek e művének részben alapjául szolgáltak. Balázs János könyve a szakemberek és az érdeklődők szélesebb körének egyaránt tanulságos és élvezetes olvasmány.

M. Nagy Ilona

Balogh Lajos–Deme László–Imre Samu: Mutató a Magyar Nyelvjárások Atlasza I–VI. kötetéhez.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 196 l.

Alig néhány esztendeje jelent meg a Magyar Nyelvjárások Atlaszának utolsó, VI. kötete, s máris olyan segédeszközt kaphat kézbe a kutató ennek használatához, amely igen nagy mértékben megkönnyíti munkáját, eredményesebbé teheti tevékenységét.

Annak igazolására, hogy föltétlenül hasznos és szükséges volt a mutató összeállítása, hadd álljon itt néhány számadat. A Nyelvatlasznak 1162 térképlapja van, valamennyin 350 kutatópont adatai szerepelnek, s alig van olyan helység egy-egy lapon, ahol csupán egyetlen alakváltozatban ismernének egy fogalmat, vagy akár nyelvtani kifejezést. A lexikális változatok igen nagy száma, de különösen a fonológiai-fonetikai változatok megszámlálhatatlan mennyisége és néha meglehetősen nagy eltérése alapján több százezerre tehető a hat kötet összes adata.

Természetesen a mutató összeállítói a kisebb eltérésű fonetikai adatokat nem választották külön, s a legnehezebb feladatot annak a meghatározása jelentette, hogy mi kerüljön külön címszóként is felvételre.

A mutató két nagy részből áll. A nagyobb terjedelmű szómutató betűrendben közli a szavakat, alakváltozatokat, s utánuk megadja a térképlap, illetőleg térképlapok számát, ahol a szóalak előfordul. A kevésbé ismert, vagy több jelentésben is föllelt valódi nyelvjárási szavaknál félidézőjelben a különböző jelentésekre is fölhívja a mutató a figyelmet (pl.: *cák* 'kecskebak' 347; 'szöcske' 645).

A könyv második része nyelvtani mutató. Jóllehet ez terjedelmében rövidebb, pontosságában, részletességében és természetesen fontosságában semmivel sem marad alatta a szómutatónak. Az igei paradigmákon kezdve a jelek, ragok stb. használatának teljes számbavételéig terjed. Igen előnyösen használja a rövidítés, tömörítés lehetőségeit, midőn táblázatszerűen sorolja föl a vonatkozó térképlapok számait. Itt is kiemelve (félkövér szedéssel) kapjuk meg azoknak a térképeknek a lapszámait, amelyeknek elsődleges célja volt a nyelvtani fogalom használati formájának föl kutatása a különböző kutatópontokon, újból kezdődő sorszámokkal pedig kiemelés nélkül azoknak a térképlapoknak a számát, amelyekben esetlegesen szerepelnek a táblázatban megadott nyelvtani fogalmak használatára vonatkozó példák.

Igen jól használható, föltétlenül szükséges, az elmélyült dialektológiai kutatást, a Magyar Nyelvjárások Atlaszának fölhasználását nagy mértékben segítő, fontos kézikönyv ez a mutató. Mindenképpen hozzátartozik a térképlapokat magukban foglaló hat hatalmas kötethez.

Hajdú Mihály

Bárcki Géza: A magyar nyelv múltja és jelene.

A kötet anyagát összeállította és szerkesztette Papp László. A bevezető tanulmányt írta Szathmári István. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 529 l.

Bárcki Géza gazdag, a magyar nyelvtudományt és az egyetemes magyar műveltséget gazdagító munkásságát hat témakörbe rendezve mutatja be ez a válogatás: I. Hangtan (41–78), II. Alaktan (79–113); III. Mondattan (115–151); IV. Szókészlet (153–222); V. Nyelvi rétegek, stílus (223–435); VI. Nyelvművelés (437–89). A kötet tagolása az életmű teljességére és arányaira egyaránt jól rávilágít. Egy efféle gyűjteményben ismerhető fel igazán, hogy Bárcki Géza tudományos eredményei 1. alapvető, illetve általános kérdésekre adott válaszként; 2. módszertani problémák felvetéseként és megoldásaként; 3. vitatott kérdésekben való állásfoglalásként születtek.

Az első csoportot alkotó számos dolgozat közül kiemelhetjük A hangfejlődésről általában, a Hang és helyesírás, A szókinccs változékonysága, a Nyelvjárás és nyelv, Nyelvjárás és irodalmi stílus és A nyelvművelés elvi kérdései címűeket; a másodikból az Egy kezdődő magyar hangváltozás, A magyar szókinccsre vonatkozó etimológiai kutatások jelenlegi állása, A városi népnyelv kérdéséhez, a Stílus elemzés címmel megjelenteket; a harmadikból pedig – ugyancsak mintaként kiragadva – a teljes alaktani fejezetet.

A kötet bevezető tanulmányának írója, *Szathmári István* már írása címével (Bárczi Géza, a tudós és a nevelő) is érzékletesen rajzolja meg Bárczi Géza emberi, tudományos karakterét; Bárczi valóban tudós és nevelő volt: a tudományban iskolateremtő, a nevelésben pedig tudományos igényű és törekvésű.

A kötet szerkesztőjének, *Papp Lászlónak* az volt az egyik válogatási szempontja, hogy olyan kiadványokból közöljön szemelvényeket, „amelyek kevésbé hozzáférhetők a nagyközönség számára”. E szerkesztői törekvés sikeres megvalósítása tudományos kézikönyv rangjára emelte Bárczi Géza válogatott munkáinak gyűjteményes kiadását.

Pusztai Ferenc

Barta László–Páhi Ferenc: Szentes utcanevei.

Szeged, 1980. 156 l. + térkép. (Csongrád megyei Könyvtári Füzetek, 12. sz.)

Az utcanévvizsgálat különleges módja a belterületi történeti kutatásnak. Szám-talan szempontból tud újat mondani: a területi növekedésen kívül a közterületek elhelyezkedésére, egymáshoz való viszonyára, a lakosság összetételére, etnikumaira, foglalkozási megoszlására, a kor társadalmi-politikai fölfogására stb.

Szentes utcaneveinek történetéből nagyon sok itt fölvetett kérdésre választ kapunk. A korai nevek, térképek néhány utcás, nagy kertes települést, jellegzetesen jó-módú, de tagolt társadalmi parasztvárost mutatnak, amelynek fontos volt az áruterme-lése, kereskedelme, piaca (Vásár utca, Vásárállás, Vásár szél, Piac utca stb.). Malmok-ról, vendéglőkről, kocsmákról adnak hírt ezek a XVIII–XIX. századi nevek, s arról is tájékoztatnak, hogy felekezeti (etnikai) különbségek is voltak lakosai között. Mindezt az utcanévadás történetének fejezetéből, ennek első részéből lehet megtudni. A továb-bi lapok a XX. század nagy névváltoztató hullámairól, az elnevezések megváltoztatásá-nak vitáiról tájékoztatnak.

A könyv második részét a nevek jelentéstani vizsgálata adja, amelyből a hagyó-mányörzés hiánya, a személyekről elnevezett utcák számának túltengése világlik ki.

A legfontosabb és legterjedelmesebb rész az Utcanévtár. Itt a mai utcák neveinek betűrendjében kapjuk meg a címszavakat. A nevek változásai fordított időrendben kö-vetnek egymást, vagyis a régebbi nevek a névcikk végén állnak. Mindegyik név mellett szűkszavú, de fontos névélettani magyarázatok olvashatók. Legfontosabb közülük a névadás, vagy a bebizonyítható névhasználat időpontjának megadása, a névadás indíté-kának kiderítése, indoklása, magyarázata.

A könyvet a mai belterületet ábrázoló térkép egészíti ki, de mellette a szövegben is található régi térképvázlatok, szemléltető táblázatok, jól megválasztott jegyzőköny-vi részletek, levéltári idézetek pontos forráshelymegadással, gazdag jegyzetapparátus-sal.

Hajdú Mihály

Bátori István: Russen und Finnougrier – Kontakt der Völker und Kontakt der Sprachen.

Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1980. 175 l. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altica Band 13.)

A szerző az oroszok és a finnugorok közötti évszázados kapcsolatok szociolingvisztikai bemutatására vállalkozik. Munkáját két nagy fejezetre osztja: 1. A népek kapcsolata és 2. A nyelvek kapcsolata címűekre.

Az oroszok és a finnugorok kapcsolatait Bátori a VIII–IX. századtól követi. Szerinte igen erős korai kölcsönhatás észlelhető a keleti-tengeri finneké (a X–XI. századtól), a volgai finneké (a mordvinoknál és a cseremiszeknél a XIV–XVI. században), később az obi-ugorok is orosz fennhatóság alá kerülnek (a XVI–XVII. században), majd a lappok és a szamojédok következnek, s utójára említi a szerző a finnek, az észtek és a magyarok, valamint az oroszok ún. globális kapcsolatait. Külön tárgyalja a könyv a finnugor népek alakulását a cári Oroszországban és Szovjetunióban. A Keleti-tenger finnségi népeinél legszembeötlőbb a vótok számának alakulása: 1835-ben még 5148 vótot tartottak nyilván, 1920-ban 1000-et, 1966-ban pedig már csak 100-at. Az északi sarkkör finnugor népei: a lappok, a vogulok, az osztjások és a szamojédok száma az utóbbi 300 évben Bátori szerint megkétszereződött (az oroszok száma viszont ugyanezen időközben meghétszereződött). A volgai finnek és a permiek száma a múlt században igen nehezen állapítható meg (a statisztikai adatok megbízhatatlanok). Az észteket a legnagyobb veszteség 1939–1945 között érte: a teljes lakosság 18 %-a pusztult el, illetőleg szóródott szét. A mai népességyarapodás is igen-igen csekély: 10 000 emberenként évi 10 lélek. A Szovjetunió finn kisebbsége 1920 és 1930 között még 10 000 emberenként 188,9 lélekkel gyarapodott, 1960 és 1970 között már ez az arány – 81,4 (Finnországban ugyanezen időszakban a növekedés 93,3, illetőleg 42,7). A Szovjetunió magyar kisebbségét ma elsősorban a kárpátjai magyarság alkotja (1966-ban 166 451 lélek). Külön foglalkozik Bátori a Szovjetunióban élő finnugorok anyanyelvi öntudatával: hány százalék beszéli még anya nyelvét. Legmagasabb az anyanyelvi öntudat a magyarságnál (96,6 %), ezután az észtek következnek (5,5), majd nem a finnek (itt az arány csupán 51,0 %), hanem a cseremiszek (91,2 %) képesek a legerősebben ragaszkodni őseik nyelvéhez. Legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok (52,4 %) és az osztjások (68,2 %) e szempontból nem állnak jól. Ha csupán az 1838 és 1970 közötti gyarapodást nézzük, a finnugorok 230 %-nyival, az oroszok 391 %-kal szaporodtak. Másfélszáz éve az orosz-finnugor arány 94 : 6, az első világháború után 95 : 5, ma 97 : 3. A jelenség okát a szerző egyrészt az anya-gyermek kapcsolatban, másrészt az urbanizációban véli felfedezni.

A nyelvek kapcsolata fejezet olyan kérdésekre foglalkozik, mint az intézményesített kétnyelvűség, a nyelvi kölcsönhatás fokai, a szóképletbeli kölcsönzések: finnugor jövevényszavak az oroszban és a finnugor nyelvek fonológiai rendszerére gyakorolt orosz nyelvi hatás és fordítva, a moksa-mordvin magánhangzórendszer és az akanje, interferenciák a mondat szerkesztésben. A nyelvi váltás első foka igen gyakran a kétnyelvűség. A fiatal bilingvális finnugor értelmiség (tanárok, újságírók, hivatalnokok) érzik mégis a leginkább anyanyelvük művelésének szűk ségességét is.

Bátori István könyve gazdag statisztikai anyaggal (többek között 38 demográfiai

jellegű táblázattal) és bőséges nyelvi példával szemlélteti mondanivalóját. Noha könyve hézagpótló, azt is érzékelteti, hogy az ilyen jellegű szociolingvisztikai felmérések terén egy-egy finnugor nép és környezete, szomszédai viszonyának megítélésében még igen sok a tennivaló.

Szabó T. Ádám

Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegei.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 392 l.

Benkő Loránd könyvének címét olvasván óhatatlanul felmerül a szakemberben a kérdés, tudunk-e, lehet-e még az egyetemeinken évtizedek óta rendszeresen tárgyalni, elemzett legrégebb szövegeinkről újat, fontosat mondani. Nem mintha olyan sok feldolgozás látott volna napvilágot. Szinnyeinek több mint félszáz éve megjelent tanulmányát a Halotti Beszédről mindmáig nem követte újabb, részletes feldolgozás, az Ómagyar Mária-Siralomról s a Gyulafehérvári Sorokról egyáltalában nem készült összefoglaló elemzés, egyedül a Königsbergi Töredék és Szalagjairól áll rendelkezésünkre B. Lőrinczy Éva munkája. Mészöly, Pais, Bárczi s nyilván még sokan mások egyetemi előadásaikban folyamatosan foglalkoztak e nyelvemlékekkel, azonban sajnálatos módon csupán Mészölynek egyes tárgykörökről vallott felfogása jelent meg ezidáig. (Csak most kerül nyomdába Bárczi Géza a Halotti Beszédéről tartott egyetemi előadásainak anyaga.)

Ám Benkő monográfiája minden szakembert meggyőz arról, mennyire fontos, milyen sürgetően időszerű volt egy modern látásmódú, modern módszereket alkalmazó, a hagyományoktól, a hagyományos magyarázatoktól le nem nyűgözött szemléletű tudós új áttekintése legrégebb szövegeinkről.

A kötetet minden tekintetben a modern látásmód jellemzi. Ez mindenekelőtt abban nyilatkozik meg, hogy a nyelvemlékeket nem egymástól elszakítva, a hagyományos módon külön egyenként kezeli és tárgyalja, hanem egy szinkron nyelvállapot lenyomatának tekinti és tekintheti őket, s így nem egy-egy szöveg nyelve, hanem – amennyire a korpusz lehetővé teszi – egy egész korszak, az Árpád-kor nyelvi rendszere bontakozik ki elemzéséből. Az egységben látás e módszerével Benkő olyan megállapításra jut, mely forradalmasítja ezen emlékekről vallott eddigi kronológiai felfogásunkat: bebizonyosodik, hogy a KT. és Sz. nem a korszak utolsó, hanem közvetlenül a HB. után következő szövege, s ezzel fontossága, rangja erősen megemelkedik ezeknek a nyelvileg és stilisztikailag is gazdag-szép soroknak.

A másik új vonása Benkő feldolgozásának, hogy a nyelvemlékeket nem mondatonként, szavanként haladva elemzi rendre-sorra (ahogyan az egyetemi előadásokon szokás volt), hanem a nyelvi rendszer egészét betekintve, az egész korszak hangállapotával, az Árpád-kor egészére jellemző szótövekkel és morfémakapcsolatokkal, a toldalék-morfémákkal és a grammatikai segédszókkal, a szóképzéssel, a jelezéssel, a ragozással foglalkozik, mindegyikkel külön fejezetben. Bőséges teret szentel a szövegértelmezésnek s egy eddig teljesen elhanyagolt területnek, a szövegszerkesztés szabályainak, problémáinak, stílári kérdéseinek is.

Módszerének figyelemre méltó újítása a statisztikák sűrű alkalmazása. A felsorolt fejezeteken belül ugyanis sohasem egyes, elszigetelt jelenségeket vizsgál, mindig az egész anyag, az összes emlék alapján statisztika-szerűen egyesítve az egybetartozó adatokat olyan következtetéseket tud – meggyőzően és megbízhatóan – levonni, amelyekhez az elemekre eső vizsgálatok nem juthattak el. Így statisztikai hatására az olvasatokról szóló részben egyes betűk, betűkapcsolatok hangértékét merőben másképp látjuk, mint eddig (vö. az *u*, *v*, *w* betűkről közölt statisztikát), s többek között ezzel az eljárással függ össze, hogy a Benkő-féle olvasat oly sok mindenben eltér az eddig adott számos olvasattól. Összesített kimutatásai meggyőznek bennünket például bizonyos morfémák párhuzamos fejlődéséről, újra fogalmazzuk, újra értékeljük a többi között a birtokos szerkezetekről vagy a névelőhasználatról vallott felfogásunkat.

Nem törekszik Benkő minden egyes jelenség tüzetes tárgyalására, a jól ismert dolgok elismérlése helyett – nagyon helyesen – mindig csak ott tér ki a kérdéskörökre részletesen, ahol szemléletben vagy módszerben újat tud nyújtani, ahol az eddigi hagyományos felfogástól eltérő magyarázatot ad, illetve ahol a vitás kérdésekben állást foglal. S hogy mindeerre bőségesen van alkalma, azt a monográfia terjedelme bizonyítja. Hogy csak néhányat emeljek ki közülük, teljesen új például a szótagviselkedésről, a hangsúlyos szótagok torlódásfeloldó erejéről, a latin magánhangzók írásának a magyar írásbeliségre tett hatásáról, vagy a *dzs* hangról szóló rész; a szótüvek új módszerű és rendszerű tárgyalása, a sokfunkciójú *-at/-et* képzők egymástól való alaki elkülönülésére való törekvés észrevévése, a szóalakzáró szerepű morfémák véghangzójának eltűnéséről és ennek következményeiről szóló fejtegetése, a birtokos személyjelzés *-uk/-ük* jelének, a *-ben*, *-bele*, *-belől* hármasságának, az igeragozás egyes szám 1. személyének teljesen újszerű magyarázata. Nagy bizonyító anyagra támaszkodó logikus érvelésével Benkő rendszerint lefegyverzi és meggyőzi olvasóját.

A mű azonban jóval túlmutat a nyelvtörténet szűkebb szakterületén. Benkő Loránd monográfiája az érintkező kutatási területek, irodalomtörténet, poétika, stilisztika, klasszika filológia, zenetörténet, paleográfia s természetesen a történelem kutatói számára is gondolatébresztő, érdekes és sok újat mondó olvasmány.

E. Abaffy Erzsébet

Bertók István: Vése mai ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 51 l. (Magyar Személynévi Adattárak 35. sz.)

Bertók István a községre vonatkozó legfontosabb adatok ismertetése után tájékoztat az anyaggyűjtés menetéről, a közzététel módjáról. Előljáróban tesz néhány általános megállapítást a ragadványnévadás helyi sajátosságairól, majd azt vizsgálja, hogy a személynévi homonimák jelenléte mennyiben segíti a ragadványnevek keletkezését. Megállapítja, hogy „a ragadványnevek létrejöttének nemcsak a sok azonos családnév az oka, hanem a család- és keresztnév gyakori együttes előfordulása is.”

Az összegyűlt ragadványneveket már rendszerezve közli. A rendszerezés fő szempontja szófajtnai. Nagyobb csoportjai a következők: főnévi eredetűek; melléknévi ere-

detűek; mondatból rövidült és szavajárási ragadványnevek; szófajlag be nem sorolható vagy ismeretlen jelentésű szavakból keletkezettek; körülírásos formák. Legszínebb, leggazdagabb a főnévi eredetű ragadványnevek kategóriája.

Az anyag nemcsak névtani szempontból, hanem nyelvjárási is nagyon értékes. Szerencsére a szerző a morfológiai hűségen túl a helyi hangtani sajátosságok visszaadására is gondosan ügyelt. Alaki, jelentésbeli és valódi tájszók szép számmal találhatók a nevekben. Néhány példa: *Ötfös*, *Csöndör*, *Gulás*, *Kács* 'kovács', *Mónár*, *Borgyucsináló* 'inszeminátor', *Tiklopó*, *Hosszi* 'hosszú', *Tőfa* 'tölgyfa', *Mukucs* 'mókus', *Kondor* 'göndör', *Vinta* 'emelő'.

Juhász Dezső

Bolla Kálmán: Magyar Hangalbum. A magyar beszédhangok artikulációs és akusztikus sajátosságai.

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1980. 170 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 6.)

Ez a hangalbum műfajilag a fonetikai albumok, atlaszok sorába tartozik. A számos szakterületen eredményesen felhasználható munka céljáról így ír a szerző: „Az Album diagramjaival a magyar beszédhangállomány képzési és hangzásbeli jellemzőit kívántuk objektíven és nyelvileg hitelesen kifejezni. Arra törekedtünk, hogy a nyelvi hitelességet az objektív és a szubjektív vizsgálati módszerek együttes, egymást kiegészítő alkalmazásával is megőrizzük. A mérési eredményeket, ahol csak lehetett, egybevetettük a szubjektív megfigyelés tapasztalataival, az elemzett adatokból szintetizált (mesterségesen is előállított) hangokat a szubjektív észleléssel tovább vizsgáltuk, s csak olyan kielemezett paramétereket fogadtunk el hitelesnek, amelyeket a hangszintézis is megerősített.”

Mindegyik hangtáblán a megfelelő felíratot (sorszám, a hang fonetikus jele az IPA (APhI) és Setälä írásrendszere alapján, a hang jele a magyar helyesírásban), fluorogénogramot és ennek sémáját, dinamikus röntgenogramot, fotolabiogramot, dinamikus labiogramot, fotopalatogramot, fotolingvogramot, amplitúdómetszetet, dinamikus hangszínképet, oszcillogram-kompozíciót találjuk. Ezek értelmezéséhez, az album használatához a mű bevezetőjébe ad Bolla – magyar és angol nyelven – segítséget, magyarázatot.

Az artikulációs és akusztikai diagramok sorát a magánhangzókról készültek nyitják meg. Előttük a vokálisok képzési jegyei alapján készült táblázat és a formánsképek találhatók. A mássalhangzók palato- és lingvografikus elemzések alapján megállapított képzőszervi konfigurációinak felsorolását, a képzési jegyek szerinti osztályozását, a rövid és a hosszú mássalhangzók tablóit mássalhangzó-oszcillogramok, -hangszínképek, -amplitúdómetszetek követik. A magyar beszédhangok pharyngoogramjai, a női ejtésben realizálódó hangok labiogramjai zárják a hangalbumot.

A további írások (*Vicsi Klára* és *Szende Tamás* tollából) a 65 éves *Tarnóczy Tamást* és a 60 éves *Fónagy Ivánt* köszöntik; egyúttal tanulmányaik bibliográfiáját is közlik. A kötetet három új kiadvány ismertetése zárja.

Polónyi Szilárd

Corradi, Carla: Lingue e popoli ugrici.

Palatina Editrice Collana 'L'Ateneo', 1980. 198 l.

Minden hungarológus (és minden finnugrista) számára öröm, ha tudományterületén új szakmunka lát napvilágot. Növeli az örömet, ha a szóbanforgó mű szerzője nem finnugor anyanyelvű, s munkáját nem a finnugor nyelvek valamelyikén írja és teszi közzé. De még ez az öröm is fokozható! Európa számos országában és több jelentős nyelven íródott már hungarológiai, illetve finnugrisztikai témájú szakkönyv, monográfia, tankönyv, de olasz nyelven – legalábbis a finnugrisztika tekintetében – meglehetősen szegényesnek mondható az eredeti kutatásokon alapuló szakirodalom. Ez azért is meglepő, mert napjainkban összesen tíz (!) olasz egyetemen működik finnugor tanszék, s ezek némelyike már több évtizede áll fenn.

A bolognai egyetem oktatójának, C. Corradinak a könyve (impresszuma sajnálatosan hiányos) feltehetően egyetemi jegyzet, amely az ugor népcsoportról, közelebbről a magyar, a vogul és az osztják néprajzról, mitológiáról, nyelvről és irodalomról kívánja eligazítani az olasz egyetemi hallgatót (és olvasót). A rossz minőségű papírra fénymásolt, nehezen böngészhető munka kétségtelen értéke a gazdag irodalomjegyzék (mintegy 420 tétellel, amelyből mindössze 33 olasz nyelvű), s az illusztrációul szolgáló nagyszámú versidézet (többségük – feltehetően – a szerző nyersfordítása). Az a tény, hogy ez a jól használható és tanulható, hiánypótló könyv megjelent, kétségtelen öröm. Kár, hogy a szerző, aki a versidézetek esetében pontosan feltünteti a forrásokat, nem jár el ugyanígy az elemzések és a fejtegetések esetében is.

Domokos Péter

Csokonyai Judit: Szamosangyalos keresztnevei (1777–1970).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 61 l. (Magyar Személynévi Adattárak 32. sz.)

Szamosangyalos a Szamoshát egyik hagyományőrző kis faluja. A Kossuth Lajos Tudományegyetem kutatócsoportja, melynek Csokonyai Judit is tagja, egy nagyobb szabású munkálat keretében demográfiai, humánbiológiai és populációgenetikai vizsgálatot végzett itt. A kutatások során feldolgozták a helyi egyházi és állami anyakönyveket is, így a névtani kutatások számára is igen értékes anyag gyűlt össze.

Az 1777-től 1970-ig terjedő intervallumot a szerző nyolc korszakra bontotta. Külön csoportba kerültek az első, második, harmadik és negyedik keresztnevek. Két esetben a kereszteltnek öt nevet adtak. Új szempont a névtani adatközlésekben, hogy a gyakorisági listák mellett a névviselők három kategóriába vannak sorolva. Vagyis a táblázat feltünteti, hogy pl. az első helyen álló *István* keresztnév viselői közül hányan tartoznak az őshonos (A), nem őshonos (B) és cigány (C) családokhoz. A továbbiakban az adattár szerkezete megegyezik a sorozat kialakult gyakorlatával: névgyakorisági sorrendek és betűrendes mutatók váltják egymást.

Juhász Dezső

Dávid András: Nyelv és varázs.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 337 l. és 4 l. műmelléklet.

A jugoszláviai magyar nyelvészek dialektológiai, stilisztikai és nyelvművelő tevékenységéről eddig is részletes és alapos ismeretekkel rendelkezünk. Dávid András most megjelent munkája azonban tömör és világos szintézisét nyújtja az előbb említett nyelvészeti diszciplínákon kívül a nyelvtörténetnek, a fonetikának, a helyesírásnak és az általános szemiotikának. A *Nyelv és varázs* című könyv bemutatja nyelvünk múltját és jelenének minden fontos területét és állomását – hét nagy egységre osztva az anyagot.

Az *Általános nyelvi kérdések* című fejezetben Dávid András a nyelvvel kapcsolatos elméleti ismereteket összegzi, külön kitérve a kommunikációs eszközként felfogott nyelvre, valamint a nyelvi jelek rendszerére. A második nagy fejezet tartalmazza a nyelvtörténeti összefoglalást az ősmagyar kortól napjainkig. A mai magyar szociolingvisztikai problémái mellett részletesen foglalkozik a szerző a magyar és külön a jugoszláviai magyar nyelvjárások kérdéseivel.

A leíró nyelvtant (*Anyanyelvünk mai rendszere*) a hagyományos hangtan–szótan–mondattan felosztást követve tárgyalja. Érdekes a szótani rész domináns szerepe (majdnem 80 oldal!), a jelentés, a szóképzés, a szófajtan és az alaktan kimerítő és világos összefoglalása.

A negyedik nagy egység a tömör *Helyesírási emlékeztető*. Nagyon hatásos és szellemes az írásjelek használatát bemutató pár oldal. Talán kissé túl tömörre sikerült a *Stilisztikai kistükör* című fejezet, a stílusrétegek és a korstílusok bemutatása. Ez utóbbiakra ugyanis csak négy oldal jut, ily módon Dávid András csak az elméleti tudnivalókat sorolhatja fel, példaanyag nélkül.

Az utolsó előtti fejezet a *Nyelvünk arculata* címet viseli, s ezen belül anyanyelvünk jellegzetességeit mutatja be. Tulajdonképpen egyfajta összefoglalása ez a pár oldal mindannak, amiről eddig szólt a kötet. Az utolsó nagy egység (*A modern nyelvészet világa*) az új nyelvészeti irányzatok rövid bemutatására vállalkozik.

Sipos Pál

Fabricius-Kovács Ferenc: Kommunikáció és anyanyelvi nevelés.

Országos Pedagógiai Intézet Pedagógus Továbbképzés Könyvtára. Budapest, 1980. 96 l.

A kötetben Fabricius-Kovács Ferencnek az anyanyelvi nevelés kommunikációelméleti és lélektani vonatkozásairól írott tanulmányait, hátrahagyott kutatási eredményeit és javaslatait olvashatjuk. Három írás kommunikációelméleti, lélektani kérdéseket boncol, négy tanulmány pedig közvetlenül a nyelvi nevelés ügyét segíti.

A *Nyelvtudomány, kommunikációelmélet, társaslélektan* című dolgozatban azt követi nyomon a szerző, hogy az utóbbi évtizedekben a három tudomány kölcsönhatása következtében miként változtak a kommunikáció, a beszédbeli érintkezés kérdései. A tanulmány végén nagy vonásokban ismerteti és értékeli Karácsony Sándor nyelvészeti és lélektani munkásságát.

A nyelv szociális jellegéről című munka komplex nyelvészeti, kommunikációelméleti és pszichológiai szemlélet érvényesítésével értelmezi a nyelv társadalmiságát.

A nyelvtudomány egyik fontos kérdését, a jelentést vizsgálja Fabricius a kommunikációelmélet szempontjából a Jelentés és interakció című írásában, és leszögezi, hogy „a nyelv közös tevékenység eredménye, a jelentést is az első és a második személy közösen hozzák létre.”

Az Anyanyelvi nevelésünk ügyében írott cikkét Fabricius Tamási Áron emlékének szenteli. Célja: segítő szándékkal foglalkozni „a nyelvtan körül mutatkozó problémákkal”. Hangsúlyozza a szerző, hogy a nyelvtannak a hagyományos nyelvtani elemzés helyett a nyelv titkait, törvényeit kellene feltárnia, és a beszédbeli érintkezés meszterfogásaira kellene megtanítania bennünket. Izolált mondatok öncélú elemzése helyett az egész mű, a szöveg vizsgálata szükséges.

A Nyelv és kultúra, nyelvtan és irodalom című írásában felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy a fejlődés során a grammatika egyre messzebb került az élő, a hangzó nyelvtől. Fabricius-Kovács olyan nyelvtant javasolt, amely a „valóság” és a nyelv struktúrája közötti összefüggéseket keresi. A tanulmányban feltárja a szerző az irodalomtanítás és a nyelvtanítás kapcsolatait.

Tüskés Tibor Versről versre című könyvének értékeit emeli ki az Egy verselemző munkáról című tanulmány.

A Grammatikaelmélet és iskolai nyelvtan című írásában röviden vázolja a szerző saját nyelv- és grammatika-szemléletét, melyet a nyelvelmélet, a hagyományos és a modern grammatikaelméletek, az információ- és kommunikációelmélet, a pszichológia, a szövegelmélet, a pszicholingvisztika és a szociolingvisztika hazai és külföldi eredményeinek figyelembevételével alakított ki.

A kiválóan képzett nyelvész tanulmánykötetét mind a nyelvészek, mind a pedagógusok haszonnal forgathatják.

A kommunikáció és anyanyelvi nevelés című kötetet jegyzetek, bibliográfiai adatok, valamint glosszárrium teszik teljessé.

Molnár Ildikó

Ferenczy Géza: Magyarán.

Válogatott cikkek, tanulmányok, előadások. Szerkesztette: Elekfi László. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 339 l.

A kötet előszava egyben nekrológja is az 1974-ben elhunyt fáradhatatlan nyelv-művelőnek, Ferenczy Gézának, aki sok nyelv-művelő tanácsot adott munkáiban, és írás közben példamutatóan gondosan fogalmazott. Nyelv-művelő írásaiból válogatott most egy kötetre valót Elekfi László azzal a céllal, hogy a nehezebben hozzáférhető – főleg napilapokban, hetilapokban, szakfolyóiratokban megjelent vagy még meg sem jelent – cikkei, tanulmányai se menjenek feledésbe.

Az írásokat hat nagyobb egységbe csoportosította a szerkesztő. Az első részben található az általános érdekű cikkek, tanulmányok. Itt olvashatunk a leggyakoribb

nyelvi hibákról, a nyelvhelyességi babonákról, nyelvművelésünkről és nyelvművelésünk közönségéről.

A továbbiakban részben a tárgyköri összetartozás, részben az időrend alapján csoportosította a szerkesztő a hosszabb-rövidebb munkákat.

Olvashatunk többek között a *való* igenév történetéről és használatáról, jelentés-tani kérdésekről, a jó hangzásról, a hasonló alakú szavakról, az igekötők elburjánzásáról, a tőszámnevek és sorszámnevek összeceréléséről, az ikes igék ragozásáról.

Szép, világos fogalmazásra tanít a szaknyelvi stílusról, a tudományos „tolvaj-nyelv”-ről, hivatalos nyelvünk idegenszerűségéről, az -e kérdőszócska, valamint az *is* és az *ám* szócska helyéről, az *aki*, *ami*, *amely* vonatkozó névmás használatáról szóló cikkeivel. Többször is felhívja Ferenczy Géza az olvasó figyelmét arra, hogy „zavaros gondolatnak zavaros a nyelvi kifejezése is”.

A könyv legnagyobb terjedelmű fejezete A hangzó szavak című rész. Ferenczy Géza szerint a nyelvművelő egyik legfontosabb feladata kiejtésünk, beszédünk ápolása. E részben szót emel a szerző a magánhangzók és mássalhangzók minőségi és mennyiségi torzulásai ellen. Foglalkozik az idegen szavak, nevek, betűszók kiejtési szabályaival is.

A könyv végén Ferenczy Géza megjelent munkáinak jegyzéke található. A kötetet szó- és tárgymutató zárja.

Molnár Ildikó

Habovštiaková, Katarina—Hasík Vilmos: Magyar/szlovák frazeológiai szótár. Maďarsko/slovenský frazeologický slovník.

Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo, Bratislava, 1980. 213 l.

Az állandósult szókapcsolatok (szólások, közmondások stb.) jellegzetes és jellemző részt képeznek minden nyelv szókincsében. Ezek között vannak olyanok, amelyek a legtöbb nyelvben megtalálhatók és vannak speciálisak is. Akik azokat vizsgálják, amelyek vándorolnak, úgy találják, hogy a különbségek, a módosítások, illetőleg a szókapcsolat megalkotásának módja az illető nyelven kívül a nép „lelkületére” is jellemző.

A mintegy 2200 frazeológiai egységet tartalmazó szótár a magyarok és a szlovákok szókincsbővítését kívánja segíteni — alapvetően a kétnyelvű környezetben. A frazeológiai egység jelentésének közlésén kívül rövid magyarázattal is szolgál.

A magyar „címszó” szlovák megfelelőjének kiválasztásakor a jelentésmegfelelés volt a döntő tényező (függetlenül a képi megfogalmazástól és a szókapcsolat szerkezetétől). A keresést, eligazodást az anyagban utalozás könnyíti meg.

Kiss Gabriella

Hajdú Mihály: A csoportnyelvekről.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1980. 62 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 1. sz.)

Új nyelvészeti sorozat első darabja ez a tanulmány. „Ezeknek az új füzeteknek az a célja, hogy közé tegyék mindazt a népnyelvi, nyelvjárási, regionális köznyelvi, szaknyelvi stb. értéket, amely szakdolgozatokban, doktori disszertációkban, néprajzi és nyelvjárási pályázatok pályaműveiben megmentésre kerül ugyan, de publicitásra nem számíthat.” A sorozat szerkesztője, Hajdú Mihály, kettős céllal bocsátotta útjára a füzetet: meghatározni a csoportnyelvek fogalmát, fajtáit, valamint körvonalazni a sorozat jellegét, feladatát. Ennélfogva a jelen művet az elméleti alapvetés és gyakorlati útmutatás szoros egysége jellemzi.

Hajdú tanulmánya a csoportnyelvek kérdéskörét két fő aspektusból tárgyalja. A nyelvi csoportok és nyelvhasználati különbségeik című egységben a nyelvi csoportoknak – tehát a nyelvet használóknak – sokszempontú számbavétele, körülhatárolása található. A második egység A nyelvi jelek típusainak csoportnyelvi sajátosságai cím alatt a nyelv oldaláról vizsgálja a kérdést.

A csoportnyelv definíciójának részletes kifejtését tartalmazó fejezetet követően a nyelvi jelek típusainak csoportnyelvi sajátosságait három alfejezetben tárgyalja Hajdú Mihály: A) A fonetika körébe tartozó jelek; B) A szókincs; C) Mondattan. Közülük természetesen a szókincs fejezete kap legtöbb teret. Ez a terület ugyanis, ahol szerényebb elméleti és módszertani felkészültséggel kezdők és jól irányított önkéntes gyűjtők és felbecsülhetetlen értékű gyűjteményeket, közleményeket alkothatnak. Külön figyelmet érdemel még ezzel kapcsolatban a névtani gyűjtések ügye. A személy-, állat- és helynevek nyelvjárási, de különösen társadalmi vonatkozásai nagyon gazdagok, sokrétűek. A gyűjtés lehetősége minden településen adva van, jól irányított, nem hivatalos munkatársak is végezhetik. Az összegyűjt anyag iránt a nyelvészetten kívül más tudományágak is élénken érdeklődnek.

Juhász Dezső

Hajdú Mihály: Az 1646–47. évi Bandinus-féle összeírás névstatistikái.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 53 l. (Magyar Személynévi Adattárak 30. sz.)

„A XVII. század elején, pontosabban 1622-ben X. Ince pápa utasítására alakult Rómában egy misszionárius jellegű szervezet, a Sacra Congregatio de Propaganda Fide, amelynek feladata többek között a török megszállta területeken való támogatása és terjesztése a római katolikus vallásnak. Ennek céljából szerzeteseket, papokat és viziátorokat küldött Moldvába is, hogy az ottani római katolikusokat – akik néhány kivételtől eltekintve magyar anyanyelvűek voltak – összefogják és megtartsák az egyház számára. Így került 1644-ben Marcus Bandinus ... Moldvába.” Bandinus nem írta össze az egész moldvai katolikus (magyar) lakosságot, azonban így is több mint ezer személy neve maradt fenn munkálkodása eredményeként. Az összeírás anyagával már so-

kan foglalkoztak, tanulságait felhasználták, de a rendszerszerű névtani feldolgozás mindeddig elmaradt. A füzet alapvetően kettős célt szolgál. Először: adattárában újra kiadja az összeírás anyagát az eddigi legjobb – de alig hozzáférhető – kiadás (Mikecs László: A moldvai katolikusok 1646–47. évi összeírása. Kolozsvár, 1944.) alapján. Másodsor: statisztikai vizsgálat alá veszi a család- és keresztnveket gyakoriság és eredet szempontjából. Hiányt pótol a családnévek betűrendes felsorolása is, amely kiegészül a névelőfordulások helyére való utalással. Hajdú Mihály alapos filológiai munkával tovább javítja, kritikai megjegyzésekkel kíséri Mikecs közlését, megadja a nevek írásváltozatait, valószínű ejtését stb.

Juhász Dezső

75 éves a Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1980. 45 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 157. szám.)

A Magyar Nyelvtudományi Társaság alapításának évfordulójáról emlékezett 1979. november 20-án, az Akadémián megrendezett ünnepi közgyűlésen. Az elnöki megnyitó, a köszöntések és az elhangzott három előadás jelent meg együtt az MNyTK. 157. számában.

Benkő Loránd, a Társaság elnöke a közgyűlést megnyitó beszédében megemlékezett a Társaság alapításáról, és mindazokról a nyelvészekről, akik az indulásnál bábáskodtak. Végitekintve az elmúlt hetvenöt év eseményein, Benkő a jelen és a jövő tevékenységének színtereit, a Társaságra váró feladatokat ismertette. Hangsúlyozta a Társaság tudományos fórum-jellegét, a közművelődést nyelvi-nyelvészeti vonatkozásban segítő szerepét, és azt, hogy mint az önkéntes nyelvjárási gyűjtők, a személy- és földrajzi-név gyűjtők munkájának ösztönzője egyfajta társadalmi mozgalom ében tartója.

A közgyűlésen elhangzott három előadást is tartalmazza a kötet. *Szathmári István* Mit tett a Magyar Nyelvtudományi Társaság a nyelvtudományért? címmel tartott előadásában foglalta össze a jubiláló szervezet tevékenységét, különös tekintettel az utóbbi 30 évre. Ismertette a szakosztályok megalakulását és az ott folyó munkát, ezen kívül értékelte a vándorgyűlések, konferenciák tapasztalatait. *Szathmári István* külön szólt napjaink kérdéseiről, a Társaság előtt álló feladatokról. *Károly Sándor* tanulmányának címe: Szemléleti és módszerbeli változások a XX. század magyar nyelvtudományában. Az előadó a történeti fejlődést figyelembe véve tekintett végig a magyar nyelvtudomány legnagyobb hatású művelőinek teóriáin és elképzelésein. Ismerteti az elmúlt 15–20 év leginkább ható elméleteit és ezeknek hatását a magyar nyelvtudományban. *Nyelvünk a világban* című előadásában *Lőrincze Lajos* az Anyanyelvi Konferenciák, valamint egyes kutatók anyagát és saját tapasztalatait áttekintve és értékelve a külföldön élő, asszimilálódó magyarság és az általuk beszélt magyar nyelv helyzetéről beszélt.

Az MNyTK. 157. számában megjelent írások eredetileg a Magyar Nyelv című folyóirat 1980. évi 3. számában (LXXVI. évf.) láttak napvilágot.

Sipos Pál

Interlingvális hangtani egybevetések.

Szerkesztette. Bolla Kálmán. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1980. 168 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 5.)

A kötet az MTA Nyelvtudományi Intézete, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és az MTA I. Osztályának Fonetikai Munkabizottsága által szervezett Fonetika '79 tudományos ülészak (Budapest, 1979. szeptember 27.) előadásait tartalmazza.

Bolla Kálmán elnöki megnyitója után Balázs János tekintette át az interlingvális kutatási módszerek történetét. Hajdú Péter a rokoni nyelvi fonológiai rendszerek egybevetésével, Imre Samu a magyar nyelvjárások néhány fonológiai kérdésével foglalkozott. Szende Tamás 'Egyetemes fonetikai-fonológiai egységek' kutatása és értéke a nyelvközi fonológiai összevetésben címmel tartott előadást. Bolla Kálmán problémavázlata a fonetikai szerkezetek interlingvális egybevetésével kapcsolatban foglalt állást. Vértés O. András a fonetikus írás egyetemességét vizsgálta a kontrasztív fonetika szempontjából. Balogh Lajos a regionális köznyelviség köréből vett hangstatisztikai vizsgálatokról szólt, míg Honti László az északi obi-ugor nyelvjárások fonémarendszerét vetette egybe. Gósy Mária összehasonlító vizsgálatának az intonáció percepciója volt a témája, Földi Éva a kérdés kifejezésének magyar és lengyel intonációs eszközeit vizsgálta. Bańczerowski Janusz a magyar és a lengyel vokalizmus egybevetésének néhány kérdéséről szólt, Kotlejev, V. I. az orosz és a csuvas magánhangzók egybevető akusztikai elemzésére vállalkozott. Kassai Ilona a magyar és a francia beszéd sva-jelenségeit, Valaczkai László a magyar és a német beszédhangok néhány asszociatív sajátosságát vizsgálta. P. Tólos Endre a cigányban fellelhető fonológiai szabálykölcsonzéssel foglalkozott, Pető Zsigmond pedig a főiskolai hallgatók orosz beszédének intonációs típushibáit elemezte.

Polónyi Szilárd

Jakab István: Nyelvünkről – nyelvünkért.

Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 260 l.

„Egy magyar nyelv van. Ezt használja a magyar nemzeti társadalom, ezt használják anyanyelvükként más országok magyar nemzetiségei és szórványai. Fontos tehát, hogy ez a közös nyelv egységes, minden magyar számára egyformán érthető legyen.” Ezekkel a szavakkal kezdi Jakab István, a pozsonyi egyetem magyar nyelvésztanára könyvének előszavát, s ebben a szellemben alkotta meg változatos témájú, gazdag anyagú művét.

Már az előszóból is kiderül, hogy elsősorban nyelvművelő könyvet szánt adni a Csehszlovákiában élő magyar nemzetiségű és a nyelvészet iránt érdeklődő nagyközönség kezébe a szerző, s ebben a szellemben válogatta össze írásait. Ezt a szándékot tükrözi a könyv szerkezete, cikkeinek elrendezése, témáinak megválasztása; de a megvalósított célon túl többet is ad: az egész magyar nyelvművelés számára mond újat, hasznosat fontosat.

A könyv első része általános nyelvi kérdésekkel, a nyelv és társadalom összefü-

géseivel foglalkozik. Különösen értékes ebben a nyelvtörténeti és a nyelvjárási sajtásokra való figyelemfölvívás, azok értékeinek és fölhasználhatóságának bemutatása.

A leggazdagabb, s mindenképpen a legkülönlegesebb fejezet a szlovák hatások egy részének számbavétele, bemutatása és a mindenkor reális, elfogultságoktól mentes állásfoglalás. Finom érzéssel észleli és mutatja be a szavak jelentésárnyalatait a szlovák és magyar nyelvben, az egyszerű átvételeket, szakszavakat helyesli vagy helyteleníti. Ugyanígy vizsgálja a szókapcsolatok, igevonzatok, határozóragok tükörfordításait, s valamennyi mellett megadja a helyes megoldást, a magyar nyelv törvényszerűségeinek megfelelő használatot.

A kétnyelvűség következményeinek visszásságai mellett a magyar nyelv köznyelvi használatában előforduló hibák közül is nagyon sokat megfigyel, leír, kijavít. Az egész kötetnek legjellemzőbb sajtósága a sokszínűség, érdekesség, olvasmányosság, és természetesen az értő nyelvész meggondoltságával, megfontoltságával szabályba foglalt tudományos alapokon nyugvó állásfoglalás. Nyelvművelő könyv ez, a szó nemes, tudományos értelmében, kár, hogy rendkívül kicsiny példányszámban készült (ezer Magyarországon, 700 pedig csehszlovákia számára), pedig minden biztonnyal széles körű érdeklődésre tarthat igényt a nyelvészet, nyelvhelyesség, nyelvművelés iránt fogékony korszakunkban.

Hajdú Mihály

Jakab László–Kiss Antal: A Jókai-kódex szókincsének szófaji megoszlása.

KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1980. XII, 373 l. (Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár 2.)

Első magyar nyelvű kódexünk, az 1372 után keletkezett és 1448 körüli másolatban fennmaradt Jókai-kódex a magyar filológia számára igen nagy jelentőségű. Ezért nagyon hasznos, hogy ezt a nyelvemlékünket számítógéppel feldolgozták. 1978-ban Jakab és Kiss először a kódex ábécérendes adattárát jelentette meg, kódolva annak mind a 21818 szóelőfordulását (szövegszavát). Az egyes szavak mellett a szerzők 13 oszlopban különböző, főleg hangtani, helyesírási és alaktani információt adnak. Egy-egy oszlopban számos információ lehet. Például a 7. oszlop 6 sort tartalmaz, amelyek 31 jelenségre vagy azok hiányára utalnak. A szerzők anyagukat – a kódex összes szóelőfordulását – szófajok szerinti bontásban közlik. Mivel az említett ábécérendes adattár technikai kivitele gyenge volt, és a jelzetek sokszor nehezen vagy nem olvashatók, a szófaji lista mellett újra közlik az egyes adatokra vonatkozó összes tudnivalót is. Természetesen a kódolás jelmagyarozatát ugyancsak megismétlik. Az egyes szavak szófaját a szerzők a mondatban betöltött szerepük szerint állapították meg, és a következő szófaji csoportokat különítették el: (hibás adatok, idegen szavak), igék, főnevek, tulajdonnevek, melléknevek, számnevek, névmások, határozószavak, névutók, kötőszavak, indulatszavak, egyéb mondatzavak, névelők, határozói igenevek, befejezett történetű igenevek, folyamatos és beálló történetű melléknévi igenevek, főnévi igenevek, módosítószók. Az Előszóban egy táblázatban az egyes szófajokhoz tartozó adatok számát és azok százalékos arányát szintén közlik. Ezt a kiadványt nem sokszorosították,

hanem a gép által kiírt hús darab példányban tették közzé. Az OSzK-ban, a Nyelvtudományi Intézet Könyvtárában, a KLTE egyetemi könyvtárában és az egyetemi magyar nyelvészeti tanszékek könyvtáraiban van egy-egy hozzáférhető példány.

A. Molnár Ferenc

Karacs Zsigmond: Földes történeti és mai család- és ragadványnevei

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 89 l. (Magyar Személynévi Adattárak 28. sz.)

Karacs Zsigmond – amint az Előszóban írja – szülőfaluja hagyományaiból akar ezzel a füzettel egy csokorra valót megmenteni. Munkájának középpontjában a ragadványnevek állnak, de mivel a ragadványnevek kialakulásának hátterében gyakran a közösségen belüli családnévegyezések állnak, a szerző ezeket (ti. a ragadványnevekhez tartozó családneveket) is összegyűjtötte.

Bevezetésében röviden áttekinti a falu népességváltozását az első (1572-es) török deftertől napjainkig, külön figyelmet fordítva a legrégebben betelepült családokra és neveikre.

Az adattár első egysége a földesi református egyház anyakönyveiben 1746 és 1852 között előforduló ragadványneveket tartalmazza az első előfordulás évszámával, valamint a ragadványnevekhez tartozó család- és keresztnévvel.

A történeti nevek másik forrása az 1857-es kataszteri telekkönyv, amely a Hajdú-Bihar megyei levéltárban található.

A kiadvány legterjedelmesebb fejezete az élő ragadványneveket tartalmazza. Itt szerepelnek azok a ragadványnevek is, melyeknek viselője már nem él, de a lakosság még emlékszik rájuk. Az élő ragadványnevek névadási háttere az esetek többségében kideríthető volt, ezek a megjegyzések, „magyarázatok” a fejezet legtanulságosabb részei.

Juhász Dezső

Katonai helyesírási tanácsadó szótár.

A szótár anyagát Kovács József gyűjtötte össze, a szerkesztési munkát Fábíán Pál és Szemere Gyula végezte. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980. 462 l.

A szótár célja, hogy a katonai szaknyelv jellegzetes szavait számbavegye, helyes, magyaros írásformájukra tanácsot adjon, megteremtse az egyöntetűséget ezen a területen is. Erre különösen azért lett nagy szükség az utóbbi időben, mert a hadtudomány és ennek határterületei hihetetlen mértékben fejlődtek az elmúlt évtizedek alatt. Sok idegen szó is polgárjogot nyert a magyar katonai szaknyelvben, de még több az olyan meghatározások száma, amelyek igyekeznek a magyar nyelv szavaival, szó szerkezetével kifejezni az új fogalmakat, s természetesen ahány szakmunka, majdnem annyiféle megoldás, ahány előfordulás, jóformán ugyanannyi helyesírási alak. Ugyanis az új fo-

galmak magyar kifejezései – mint ahogyan a legtöbb szaknyelvben – a katonai szaknyelvben sem rövid, önálló magyar szavak, hanem összetételek, vagy még gyakrabban bonyolult körülírások.

Jóllehet a szótár törzsanyagát a szaknyelv kifejezései adják, szerepelnek benne köznyelvi szavak is, hogy azok pontos helyesírásához ne kelljen másik szótárt igénybe venni. Két érdekes jelenségre kell föl hívni a figyelmet ebben a szótárban. Az egyik a szavak „bokrosítása”, és azonos elő és utótagú szavak együtt való bemutatása, ami a szerkesztők szerint megkönnyíti, gyorsabbá teszi a szótár használatát. Ez az azonos előtagok esetében vitathatatlan. Nem lehet viszont azzal egyetérteni, hogy ugyanakkor az azonos utótagúak előtagjuk megfelelő kezdőbetűjénél nem szerepelnek utaló címszóként a szótárban. Így például a *lokátor* címszó alatt megtalálható (a 25 különböző összetétel között) a *célzólokátor*, *fénylokátor*, *hajólokátor* stb., ugyanezek viszont a kezdőbetűiknek megfelelő helyen nincsenek föl véve a szótárban. A másik módszertani megoldás az, hogy egybeírás és különírás esetén a jelentésselterésekre is föl hívják a figyelmet.

Mindezekén kívül még stilisztikai (tört., rég.), kiejtésre vonatkozó és más jellegű utalások is értékesebbé teszik ezt a szótárt, amelynek jóllehet elsődleges célja a helyesírási tanácsadás, annál sokkal több, jelentősebb nyelvészeti vállalkozás.

Hajdú Mihály

Kissné Deli Mária: Felsőegerszeg, Varga és Vázsnok keresztnevei (1750–1977).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 107 l. (Magyar Személynévi Adattárak 34. sz.)

Felsőegerszeg, Varga és Vázsnok egymás szomszédságában fekvő községek Baranya megye és a Mecsek északi részén. A három falu névanyagának együttes tárgyalását több tényező indokolja. Közülük legfontosabbak a közös múlt, közös hagyományok és vallás, de a lakosság viszonylag alacsony száma is e mellett szól.

A bevezetésben Kissné fontos tájékoztató adatokat közöl a települések múltjáról. (Hasznos lett volna minden adat pontos lelőhelyét közölni.) Ezután ismerteti az anyaggyűjtés és feldolgozás módját, megadja a vizsgált időszakban előforduló férfi- és nőnevek jegyzékét.

Adattárát kilenc – többnyire 25 éves – névadási korszakra osztotta fel. A névgyakorisági listák után ötvenkénti bontásban, majd a kijelölt korszakokra vetítve szemlélhető a névdivat változása. A visszakereshetőség kedvéért ebben a fejezetben a nevek betűrendben állnak.

Juhász Dezső

Kmetty Kálmán: Balassagyarmati utcanevek.

A Városi Tanács kiadása, Balassagyarmat, 1980. 217 l. + 7 térk.

Az egyes helységek belterületi történetének kutatása egyre inkább az érdeklődés előterébe kerül. Balassagyarmat olyan település, amelynek neve már a XIII. században előfordult, így az alapítása minden bizonnyal még korábbi. A XV. században már mezővárosként emlegették, tehát hosszú időn keresztül jelentős település volt, noha a XVII. század végén egy időre lakatlanná vált. Mindezt a bevezetés várostörténettel foglalkozó fejezetéből tudhatjuk, amely szüksézávan, de a legfontosabb történelmi információkat is közli. Ezek után foglalkozik a régi belterületi helynevek levéltári adataival, korai térképeivel. Színes leírásban, szépirodalmi idézetekkel, korabeli újságr riportokkal és hivatalos iratok, általában mai helyesírással átírt részleteivel eleveníti meg az elmúlt két évtized utcanévtörténetét a szerző.

A közterületnevek megváltoztatásait nemcsak regisztrálja, hanem részletes magyarázatok, esetleges vitáik ismertetése után maga is állást foglal velük kapcsolatban. Fölfogását a hagyománytisztlet jellemzi: sajnálja a régi, szép utcanevek eltűnését, a jellegtelenedés erősödését; hibáztatja az indokolatlan névváltoztatásokat, a várostól idegen, annak arculatát figyelembe nem vevő névadásokat.

A könyvnek több mint a felét részletes történeti és jelenkori adattár teszi. Leírja mindegyik név előzményét, történetét, a névadás okát (személynevé utcánál rövid életrajzot közöl a névadókról), végül a név használatának körülményeit (népi vagy hivatalos) és idejét, időszakát adja meg.

A könyv függeléke betűrendben közli az 1979. december 31-én érvényes és hivatalos közterület-névjegyzéket. Ugyanitt a nevek jelentéstani osztályozására is kapunk adatokat.

Hajdú Mihály

Kontrastive Studien Ungarisch-Deutsch.

Herausgegeben und eingeleitet von János Juhász. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 140 l. (Studia comparationis linguae hungaricae)

A kötetben két előszó is található. Az első tulajdonképpen az egész sorozatát, amelyhez az alább ismertetendő írások csak az első kötetet szolgáltatják. A sorozatszerkesztő *Szépe György* nem kívánja pontosan meghatározni, mi is a kontrasztív nyelvészet lényege (ennek tisztázását egy esetleges későbbi kötet tárgyává teszi), e helyett inkább sűrített áttekintést nyújt azokról a nyelvészeti tudományágokról, amelyek a kontrasztív nyelvészeti vizsgálatokat megalapozták, illetve amelyekhez ezek a kutatások közvetlenül is kapcsolódnak. Bár a kontrasztív kutatásokat tulajdonképpen az erősen elméleti jellegű modern nyelvtipológia részterületének fogja fel, hangsúlyozza, hogy alkalmazási lehetőségei igen tágak és talán a legkézzelfoghatóbban a nyelvoktatás területén érvényesülnek. Ezt kívánja szemléltetni a sorozatnak ez az első kötete, a német és magyar nyelvi jelenségek kontrasztív bemutatásával. A sorozat nyitott, orosz-magyar, francia-magyar és spanyol-magyar anyagok már kiadásra várnak.

A kötet tulajdonképpen előszavát Juhász János, a könyv szerkesztője írta. A kontrasztív kutatások forrását ő mindenekelőtt a nyelvoktatás gyakorlati igényeiben látja, és csak nehezen tudja a tisztán gyakorlati célú írásokat az elméleti igényűektől elkülöníteni. Az előszóban Juhász János a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Német Nyelvi Tanszékén és ennek vezetésével már évek óta folyó munkákat ismerteti – a kötet cikkei ezekből a kutatásokból valók –, de emellett röviden néhány olyan elvi kérdésre is kitér, amelyek tisztázása a kontrasztív vizsgálatok szempontjából szinte nélkülözhetetlen (az interferencia és kontrasztív leírás közötti különbségek, a nyelvi norma és hasonlóság kérdése, a rendszer fogalma, az explicit és implicit kifejezettség kérdése, a nyelvi relativitás jelensége stb.).

A könyv hét tanulmányt tartalmaz, kettő olyat, amelyik önmagában is zárt kontrasztív vizsgálata egy kiszemelt nyelvi jelenségnek. Az egyik ezek közül *Ruzsiczky Éva* cikke: Ungarisch-deutsche kontrastive Untersuchungen im Bereich der Bildung von Nomina. Tárgyköre a magyar -s képzővel alkotott főnevek és német megfelelőik vizsgálata. Ehhez a kb. 60 000 címszót tartalmazó Magyar Értelmező Szótár mintegy 700 képzett szavából indul ki, és ezeket négy csoportra bontva (foglalkozások, növényzettel borított területek megnevezése, tőszámnévből képzett főnevek, betegjelölések) veti egybe a német megfelelőikkel és állapítja meg azokat a morfológiai és jelentéstani különbségeket, amelyek az adott esetben a két nyelvre jellegzetesek. Ruzsiczky Éva mindenekelőtt nyelvszemléti értékű megállapításokat fogalmaz meg, de hangsúlyozza, hogy a kapott adatok a nyelvoktatás számára is hasznosak.

A másik ilyen cikk *Juhász János* írása: Interlinguale soziolinguistische Überlegungen. Nyelvi anyaga jóval szűkebb és valójában csak néhány szó (*Arbeitsgeber, Arbeitsnehmer, Gastarbeiter, Arbeiter* és szinonimáik, illetve ezek magyar megfelelői) használatának összevetésére terjed ki az igazán ritka szociolingvisztikai kontrasztivitás szempontjait alapul véve. A szavak kapcsán Juhász János tulajdonképpen a nyelvi manipuláció kérdését vizsgálja: tisztázza magát a fogalmat, annak nyelvi és nyelven kívüli kritériumait, illetve azokat a nyelvenként (és társadalmanként) eltérő feltételeket, amelyek egy ilyen „manipulálás” meglétét, lehetőségét vagy szükségletességét nyilvánvalóvá teszik.

A könyv további öt cikke lényegében beszámolóknak fogható fel már elkészített vagy még be nem fejezett kontrasztív munkákról. Az elsőhöz sorolható *Csillag Enikő, Károlyi Andrea* és *Nagy Anna* közös munkája: Linguistische und didaktische Überlegungen zum Gebrauch der deutschen Präpositionen. A cikk egy évek óta használatos egyetemi jegyzet szerkesztési elveit ismerteti, és a könyv tanítási gyakorlatából szerzett gazdag tapasztalatokat foglalja össze a tanulást segítő, illetve akadályozó jelenségek kontrasztív rendszerezésével. *Emericzy Tibor* tanulmánya (Faux amis in ungarisch-deutscher Relation) egy hamarosan megjelenő magyar-német, német-magyar szótár összeállításának elvi kérdéseit, a címszavak kiválogatásának szempontjait és az anyag elrendezését tárgyalja részletesen. Néhány szócikket is kapunk abból a minden bizonnyal jelentős anyagból, amit a szerző mintegy 30 szótár elemző vizsgálatából nyert.

A kötet további három cikke tulajdonképpen csak szemléltetésként tartalmazza tényleges egybevetések kezdeti eredményeit (*Regina Hessky*: Zur kontrastiven Untersuchung idiomatischer Wendungen, *Marianna Kertész*: Einige Bemerkungen zur Frage des Verhältnisses von Grammatik und Lexik, *Sarolta László*: Morphologische Katego-

rien und grammatisch-lexikalische Felder im Sprachvergleich). Az írások a kiszemelt vizsgálatokhoz kapcsolódó irodalmat tekintik át, elemzik kritikusan, hogy kellően tisztázassák összetevésük elvi alapjait, a követendő módszert, illetve hogy megfelelően körülhatárolhassák kutatási területüket.

Hell György

Lakó György: *Budenz József.*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 229 l. (A múlt magyar tudósai)

Az egyetemes finnugor nyelvtudomány megteremtője és első nagy alakja a magyar Sajnovics János volt 1770-ben megjelent nevezetes *Demonstratio*jával; a magyar finnugrisztikát jó száz évvel később viszont a német származású, anyanyelvű és iskolázottságú Budenz József emelte európai rangú és színvonalú tudománnyá *Magyar–Ugor Összehasonlító Szótár*ával.

A magyar tudománytörténet nagy mulasztásait szívósan törlesztő kitűnő sorozatban mindkét tudósról Lakó György írt adatokban gazdag miniatűr monográfiát. Mind Sajnovics mind Budenz emberként is, tudósként is igen közel áll a szerzőhöz, aki évtizedek óta foglalkozik életművük kutatásával, értékelésével, számos alkalommal és számos kisebb-nagyobb írásban méltatta már ezideig is tevékenységüket. Ennek a kis kötetnek minden sorából árad a tisztelet, a szeretet (és a szinte leplezetlen nosztalgia is) a németből habitusában is magyar emberré és hazafivá váló, az indogermanistából turkológuson át finnugristává vált Budenz (és kora) iránt, aki eredményes és termékeny munkássága révén a budapesti egyetem finnugor tanszékének első s egyben legnagyobb hatású professzora lett.

A biográfiának különös és sajnálatos időszerűséget ad az a körülmény, hogy száz évvel az „ugor-török háború” sikeres megvívása után a dilettáns őstörténészek és nyelvészek tábora ismételen nő.

Ismét bebizonyosodott, hogy a tudománytörténeti és a tudománynépszerűsítő munkálkodás szorgalmazása több mint hasznos, szükségyszerű is.

Domokos Péter

Lőrincze Lajos: *Emberközpontú nyelvművelés.*

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 254 l. (Gyorsuló idő)

A kötet önálló tanulmányokként is megálló fejezetek füzére. Négy témakör bontakozik ki belőlük.

Az első rész a Szemlélet és módszer címet viseli. Itt fejti ki Lőrincze először tételen a mindeddig csak munkásságából kielemezhető nyelvművelő „ars poeticáját”: az emberközpontú nyelvművelést. Ezt a korábbi korszakok – általa nyelvközpontúnak mondott – nyelvművelésével állítja szembe: „Nyelvművelésünk szemléletét én emberközpontúnak szoktam nevezni, a régebbi nyelvközpontúval szemben. Emberközpontú

két szempontból is. Először: a nyelvi jelenségeket a nyelvet beszélő ember, a társadalom érdeke, célja szempontjából nézzük; a társadalmi hasznosság, felhasználhatóság dönt a helyes és helytelen, a jó és rossz kérdésében. – Másodszor: a nyelv művelés tárgya nemcsak, sőt manapság főként nem a nyelv, hanem az ember. Legalábbis így kellene lenni.” Ebben a részben szól a nyelv szokásnak a nyelvhelyesség megítélésében való szerepéről, a szavak, nyelvi formák életéről, nyelvjárási és régi nyelvi elemek használatáról. A második rész (Nézzük meg közelebbről) elsősorban a nyelvi babonákat állítja pellengérré: főként azt a nézetet, hogy minden helytelennek tartott nyelvi tényt germanizmusnak mondanak. Arra is rávilágít, hogy nem egy közülük egyáltalán nem mondható helytelennek (pl. a páros testrésznevek többes számban való használata, a létige + határozói igenév állítmányként való szerepeltetése stb.). A Nyelvész urak és a költő című harmadik részben az írói nyelvhasználatról és a költői szabadságról, ennek korlátairól szól. Végül a nyelvi egység, a nyelvjárás és irodalmi nyelv viszonyát boncolgatja. Itt foglalkozik a határainkon kívül élő magyarság két különböző csoportjának, az „őshonos nemzeti kisebbségeknek” és az emigrációban élő diaszpórának a nyelvi gondjaival.

A kötet – bár az érdeklődő nagyközönség számára íródott – a nyelvész szakemberek számára is hasznos munka.

Zelliger Erzsébet

J. Lőrinczi Réka: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 259 l.

A Bevezető vázolja a rokonságnév-kutatás történetét, hangsúlyozza a néprajz és a nyelvészet kölcsönös egymásrautaltságát, mondván: a rokonsági elnevezések vizsgálata összefügg a rokonsági rendszerek vizsgálatával és fordítva, a rokonsági rendszereket vizsgáló néprajz, mint az ilyen jellegű kutatások kezdeményezője sem lehet meg a nyelvi adatok nélkül. A szerző – saját megfogalmazása szerint – az egyes elnevezések és elnevezéscsoportok történeti szempontú kutatása helyett az elnevezések egymáshoz való viszonyának történeti szempontú vizsgálatára vállalkozott.

A kutatás alapjául szolgáló adattár – szintén J. Lőrinczi Réka munkája – a könyvben csak részleteiben jelent, jelenhetett meg, ugyanis a legrégebbi nyelvemlékekből, kódexekből, XVI–XX. századi szótárakból, nyelv-, történet- és jogtudományi munkákból, a szakmai folyóiratokból stb., saját terepmunkával összegyűjtött anyagban a címszavak száma meghaladja az 1200-at, az adattár sűrűn gépelve több mint 900 oldal. Csak ebben a könyvben a szómutatóban több mint 300 összetett rokonsági elnevezést számolhatunk meg. Az ábécérendbe szedett teljes adattárból itt most csak az első előfordulások kerültek közlésre, ennek alapján állt össze az elnevezéseket fogalomkörök szerint csoportosító „zsugorított” adattár.

A szerző a szó helyett a fogalomból indul ki. Megállapításait részben az egyes fogalomkörök (pl. a testvérek, a szülők, özvegyesség, árvaság stb.) tárgyalása után, részben az utolsó fejezetben összegezi, és pedig a magyar nyelvtörténetben szokásos korszakok szerint.

J. Lőrinczi Réka számos tétele vitát kelthet.

Lehet-e például a levirátus-szororátus igencsak kérdéses általános voltára elmélet építeni és mindenféle változást az elnevezésekben ezzel magyarázni? A szerző adós marad annak a kérdésnek a tisztázásával, hogyan érti a *rendszer*t, ez az óriási elnevezésméreg mi módon tekinthető rendszernek? jogos-e a nyelvtörténeti korszakoláshoz ragaszkodni egy ilyen jellegű kutatás során? stb.

Aki ezentúl a magyar (és finnugor) rokonságnevekkel foglalkozik, annak Jakabné Lőrinczi Réka könyvét kezébe kell vennie.

A könyvet A rövidítések jegyzéke, a Szómutató (233–247!), román és angol nyelvű rezümé és a részletes tartalomjegyzék zárja.

Szj Enikő

A magyar nyelv grammatikája. A magyar nyelvészek III. nemzetközi kongresszusának előadásai.

Szerkesztette: Imre Samu, Szathmári István, Szűts László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 798 l. (Nyelvtudományi Értekezések 104. sz.)

A magyar nyelvtudomány hazai és külföldi képviselői legutóbb 1977-ben Nyíregyházán tartották tanácskozásukat, s az itt elhangzott előadásokat tartalmazza ez a vaskos kötet. A kongresszus témájául a magyar grammatikai kutatásokat választotta, a 112 közreadott hosszabb-rövidebb írás természetesen a legkülönbözőbb mélységekben tárgyalta a témát, s volt közötté néhány, amely éppen csak érintette a magyar grammatikát. — A kongresszust *Hajdú Péter*, *Szentágothai János* és *Margócsy József* egy-egy beszéde nyitotta meg.

A főelőadást *Benkő Loránd* tartotta Történeti nyelvtanírásunk helyzete és feladatai címmel. Ebben a nyelvtan történetiségét meghatározva kifejtette ennek a kutatási ágának a szükségszerűségét, hasznosságát. Hangsúlyozta a rendszerszerűség elvének az érvényesítését, s a részrendszerek diakrón és szinkrón egybevetésének szükségességét. Új szintézis lesz az új magyar történeti nyelvtan, amely óvakodik az atomisztikus, elemtörténeti és a pozitivisták módszerektől, s amely a modern leíró nyelvészet új eredményeit is föl fogja majd használni. Az előadást *Mikola Tibor*, *Balázs János*, *Károly Sándor* és *Pusztai Ferenc* korreferátumai követték.

Az együttes ülések második nagy előadását *Rác Endre* tartotta A magyar leíró nyelvtani kutatások helyzete és feladatai címmel. Alapos részletességgel kitért a készülő új egyetemi leíró nyelvtan előzményeire. Leszögezte, hogy az új leíró nyelvtan nem lesz „hagyományos”, a klasszikus és a modern összhangban lesz benne, de ettől egyáltalában nem lesz eklektikus. Fontos tudománytörténeti és grammatika-elméleti kérdésekről szóló hozzászólásában *Molnár Ilona*, *Temesi Mihály* és *Radics Katalin*.

Szathmári István előadása a nyelvtannak a magyartanár-képzésben betöltött szerepével foglalkozott. Hangsúlyozta a nyelvi alpműveltség megadásának elengedhetetlenségét, az új diszciplínák bevezetésének fontosságát, a többirányú módszerek kidolgozásának szükségességét. E témához *Deme László*, *Bachát László* és *Sebestyén Árpád* hozzászólása kapcsolódott.

Az utolsó plenáris előadást *Szende Aladár* tartotta. A magyar nyelvtan helye a közoktatásban címmel. Kiemelte az egységes elgondolás alapján készült tantervek fontosságát. Hangsúlyozta a beszéd, az előszó fokozottabb művelésének szükségességét. Az együttes ülést *Bánné Zoltán, Honti Mária és Fábán Pál* korreferátuma zárta.

A közel száz kisebb előadás bemutatása lehetetlen e szűk keretek között. Az előadók általános iskolai tanárok, középiskolai oktatók, tudományos kutatók, egyetemi dolgozók; elismert hazai szakemberek és külföldi nyelvtudósok voltak. Általános képként az rajzolódik ki előadásaikból, hogy a magyar nyelvtan kutatásának és oktatásának ügyét valamennyien a szívükön viselik, mindent megtesznek saját munkahelyükön, lehetőségeik határai között azért, hogy grammatikai kutatásunk, nyelvi, nyelvtani kultúránk mind magasabb fokra jusson.

Hajdú Mihály

Magyar Nyelvjárások XXIII.

Szerkesztő: Kálmán Béla és Sebestyén Árpád. Debrecen, 1980. 212 l. (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének évkönyve)

Hoffmann István a könyv első tanulmányának szerzője, a helynevek jelentéstani vizsgálatához szól hozzá. Elméleti fejtegetéseit Tapolcafő helyneveinek anyagából vett példákkal támasztja alá. Foglalkozik a köznévtulajdonnévvé válásával, az alapszó jelentésének elhomályosodásával, a jelnév és szónév, valamint a kombinált név előfordulásaival, gyakoriságukkal, a helynévi polyszemiával, homonimiával, szinonimiával, alakváltozatokkal stb. *Kálnási Árpád* a helynevek rendszerezési kérdéseiről ír. Megállapítja a szinkrón és diakrón vizsgálatok lehetőségének kettősségét, s elsődlegesnek a leíró szempontot tekinti. Hangsúlyozza a névtani kutatásokban a komplex módszernek az érvényesítését. Az általános jelentéstani törvényszerűségeit logikus következetességgel alkalmazza a névtanra. *Fekete Péter* Tiszaszőlős vízrajzi neveit vizsgálta meg XVIII–XIX. századi adatok alapján, *Kálmán Béla* pedig Fejér megye XVIII–XIX. századból való helyneveinek közzétételével folytatja a székesfehérvári és a veszprémi püspökségek levéltára canonica visitationak jegyzőkönyveiben talált gazdag névanyag közlését. *Pelle Béláné* a tanyanevek problémáival foglalkozik a hevesi járás helynévgyűjteménye alapján. Tisztázva a tanyanevek névtani és helytörténeti fontosságát, igen mélyrehatóan rendszerezi a járásban talált tanyaneveket. A személynevek témaköréből *Máté József* gazdagon adatolt dolgozatot közöl Balmazújváros ragadványneveiről. A közel négyszáz nevet jelentéstani vizsgálatnak veti alá, s adatait is ilyen csoportosításban, tömör magyarázatokkal adja. – A nyelvtörténeti kutatásokkal foglalkozó részt *Kovács István* cikke nyitja meg, amely egy XVI. századi nyelvemlékünk, „az chazar Ellen walo Coniurationak Ky Nylathkozassa” címen ismert írásnak szerzőjét kutatja. A forrás bemutatása után paleográfiai, helyesírási, hangtani, alaktani és stilisztikai adatokkal, statisztikai táblázatokkal bizonyítja, hogy az író Zay Ferenc, „Az Landor feyrwar El wezessenek oka...” című nyelvemlékünk szerzője lehet. Több faksimile mellékleten is szemlélteti bizonyítási eljárását. *Szilágyi Ferenc* írása a *talabor* székely nyelvjárási szó (jelentése: 'kerékfékező fa') eredetét és etimológiáját tartalmazza – *R. A. Ebeling* a

Groningenben folyó névtani kutatásokról számol be német nyelven. Érdekes térképen szemlélteti a családnévvizsgálatok egyik részeredményét, az *-a* végű fríz vezetéknevek elterjedtségét Hollandiában.

A Magyar Nyelvjárásoknak régi hagyománya, hogy egy-egy vidékről közöl néhány jól lejegyzett, további kutatásokhoz fölhasználható nyelvjárási szöveget. Ebben a számban *Sebestyén Árpád* és *Kálnási Árpád* lejegyzésében Szatmár keleti részéből és a Szovjetunió magyarok lakta területeiről kapunk sok szép és érdekes, bőséges helynév-anyagot tartalmazó nyelvjárási szöveget.

Valamennyi cikket idegen nyelvű (német vagy orosz) összefoglaló követ.

Hajdú Mihály

A magyar szaknyelvkutatás bibliográfiája.

Szerkesztette: Csörögi István és Nagy Ferenc. Budapest, 1980. 210 l. (ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok, 27. sz.)

A szaknyelvi kutatás régóta hiányol már olyan összefoglaló bibliográfiát, amely föltárja a forrásművek, önálló könyvek vagy folyóiratcikkek adatait, hogy a kutatás ezeket fölhasználhassa, és segítségükkel újabb eredményeket érhessen el. Ezt a bibliográfiát állították össze a szerkesztők tizenegy egyetemi hallgató és közel ötven jeles szaknyelvi kutató közreműködésével, ugyanis az utóbbiak mindegyike elküldte ide vonatkozó publikációinak címjegyzékét.

A szaknyelv fogalmát a szerkesztők – igen helyesen – tág határok között értelmezték, s fölvették a háztartási munka, diáknyelv, tolvajnyelv stb. szókészletével foglalkozó műveket is, és így nyugodtan vallhatják a teljesség igényét a kutatott területen. A források közül elsősorban a nyelvészeti folyóiratokat és gyűjteményes kiadványokat vették figyelembe, de ha ezekben utalás történt más jellegű kiadványra, azok szaknyelvi cikkeit is fölkutatták. Személyi és anyagi okok miatt nem kerülhetett sor valamennyi folyóirat, hetilap, napilap rendszeres átvizsgálására.

A bibliográfia három nagyobb fejezetre tagolódik. Az elsőbe a szaknyelvekről általában írott munkák, a másodikba a szaknyelvek történetével foglalkozók, a harmadikba maguknak az egyes szaknyelveknek a leírásai, szótárai tartoznak. Valamennyi fejezetet a következő, nyelvészeti szempontú alfejezetekre osztották föl a szerzők: általános kérdések, fonetika, morfológia, mondattan, szókészlettan, jelentéstan, stilisztika, nyelv művelés. Ennek a fölosztásnak a természetes következménye, hogy egyes alfejezetek teljesen hiányoznak (pl. a szaknyelvek általános fonetikája, morfológiája, történeti mondattana), mások néhány tételt foglalnak csak magukba (a szaknyelvek történeti fonetikája, alaktana, vagy leíró fonetikája, mondattana). A szókinccsel foglalkozó részek (a szaknyelvek történeti és leíró szókészlettana), valamint a nyelv műveléssel kapcsolatos fejezetek igen gazdagok, néha többszáz cikket tartalmaznak. Ilyenkor a művek szerzőinek névkezdő betűi határozzák meg a besorolás sorrendjét, vagyis szerzőnévi ábcében kapjuk az adatokat.

Jól fölépített szakmai mutató ad segítséget a bibliográfia használatához.

Hajdú Mihály

Magyarország földrajzinév-tára II. Borsod-Abaúj-Zemplén megye.

Szerkesztette: Földi Ervin. A Kartográfiai Vállalat kiadása, Budapest, 1980. 35 l. + 1 térk.

A sorozat előző köteteit (amelyek más megyék helyneveit tartalmazzák) már ismertettük a Hungarológiai Értesítő hasábjain. A jelenlegi füzet teljes egészében megfelel az eddigi füzetek jellegének. Elsősorban a térképészettudomány számára használandó helyneveket sorolja föl a megye területén. Közöttük számos dűlőnév, kisebb határresznév is szerepel, s ezek a nyelvészeket, helytörténészeket, névkutatókat is érdeklik. Természetesen ez a kötet sem a nyelvtudomány céljait szolgálja elsősorban: nem törekszik teljességre, szándékosan mellőzi a névváltozatokat, figyelmen kívül hagyja a nevek nyelvjárási használatát. Főadata éppen a hivatalos, tehát az egységes használatú nevek meghatározása, kiemelése az esetleg több névváltozatból.

Az adattár két részből áll. Az elsőben a megye helyneveinek betűrendes felsorolása található, s minden név után a mellékelt térkép hálózati beosztására utalnak a hely könnyebb lokalizálása, azonosítása érdekében. A második rész a községek sorrendjében sorolja föl az egy határban található helyek neveit.

Jó alapja lehet ez a kötet is egy teljességre törekvő és módszeres nyelvészeti, illetőleg névtani célú helynévgyűjtésnek.

Hajdú Mihály

Márk, Tamás: Tessék magyarul! Unkarin kielen peruskurssi 2.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1980. 232 l.

E munka első kötetét már ismertette a Hungarológiai Értesítő (1980. II. 192. 1.). A szerző e kötetében kiteljesítette az elkezdett munkát, módszeresen, következetesen, türelmesen – s nem utolsó sorban – szellemesen, jól és tematikailag széles körből megválogatott szövegekkel hallgatóit elvezette a kezdet fokáról a beszéd és a társalgás küszöbére. A két könyvet „végig tanulva” a finn diákok nekivághatnak a magyar szépirodalom olvasásának, a sajtótermékek tanulmányozásának, de ami a legfontosabb: hamar feltalálják s jól megértetik magukat magyar környezetben.

Domokos Péter

/Методические разработки по спецкурсу "славянско-венгерские межъязыковые связи" для студентов III-V курсов венгерского отделения филологического факультета. Составил: Лизанец Петр Николаевич/. Ужгород 1980. - 29 л.

(Módszertani tájékoztató a „szláv-magyar nyelvi kapcsolatok” című szakszemináriumhoz – a filológiai kar III–V. éves magyar szakos hallgatói számára)

A tanulmány úgy elemzi a szláv-magyar nyelvi kapcsolatokat, hogy azok történelmi hátterét, külső feltételeit is fölvázolja: bemutatja, hogy mikor és hol érintkeztek

az egyes magyar népcsoportok a különböző szláv népekkel és nyelvekkel. Külön fejezet foglalkozik a magyar nyelvnek a keleti, a déli és a nyugati szláv nyelvekkel való egymásra hatásával („szlavizmusok” a magyarban, illetve „vengerizmusok” az egyes szláv nyelvekben).

Legnagyobb terjedelemben a keleti szláv (különösen az ukrán) nyelveknek a magyar szóképzetre gyakorolt hatásáról szól, majd olyan szavakat sorol fel, amelyek a magyarból kerültek át valamelyik szláv nyelvbe, illetőleg nyelvjárásba. A nyelvi kölcsönhatások elemzésekor különösen fontosnak tartja a szláv nyelvjárások szókincsének és a folklór szövegeknek a vizsgálatba való bevonását. Ennek alapján állapítja meg a tanulmány, hogy a magyar nyelvészek (Melich, Kniezsa) a délszláv (pl. szerb-horvát) kapcsolatokat kissé túlbecsülték, ugyanakkor nem értékelték eléggé a keleti szláv lexikai hatásokat.

A Magyar Nyelv Történeti-etimológiai Szótára – a szerző szerint – több konkrét esetben előre lépett, amennyiben elődeinél reálisabban határozta meg az illető szót átadó szláv nyelvet. De a kutató munkát ezen a téren is tovább kell folytatni. Bibliográfia zárja a munkát.

D. Mátai Mária

Mizser Lajos: Cserépfalu személynevei (1548–1720).

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 31 l. (Magyar Személynévi Adattárak 27. sz.)

Mizser Lajos Cserépfalu történetének és neveinek avatott kutatója. Több helyen – köztük ugyanebben a sorozatban (MSZA. 8. sz.) – közölt már a témába vágó anyagot. Ez a füzet a dézsmalajstromokban és összeírásokban fellelhető személyneveket tartalmazza saját levéltári gyűjtéséből.

A bevezető sorok után foglalkozik az anyag gyűjtésének, közlésének nehézségeivel, az adatok megbízhatóságával, majd az Adattár következik. Ennek berendezése az időrendhez igazodik, ezen belül a szerző megtartotta a források eredeti névsorrendjeit. Különösen fontos az a törekvése, hogy az eredeti helyesírást is megőrizze. Az adattár használhatóságát egy névmutató tovább növelte volna.

Juhász Dezső

Mokány Sándor: Magyar szófejtések.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 66 l. (Nyelvtudományi Értekezések 105. sz.)

Mokány Sándor Kárpát-Ukrajna magyarlakta településein végzett nyelvjárási szókincsgyűjtései során nemegyszer jegyezte fel néhány ismert vagy kevésbé ismert szavunk új alak- vagy jelentésváltozatát. A kutatás és a feldolgozás folyamán szerzett tapasztalatainak eredménye ez a dolgozat, mely értékes adalékot nyújt eddig bizonytalan

vagy éppen ismeretlen eredetű szavaink etimológiájához, sőt ezen túlmenően néhány olyan szó, szó szerkezet eredetének megfejtésére is vállalkozik, melyek ezidáig a nyelvészeti szakirodalomban sem voltak ismeretesek.

A rövid bevezetés után a szerző három nagy fejezetben tárgyalja a szavakat: Finnugor eredetű és belső keletkezésű szavak; Szláv jövevényszavak; Román és török jövevényszavak. Néhány címszó ízelítőül: *beligyernek*, *budár*, *fonák*, *meptoskad* (finnugor eredetű és belső keletkezésű szavak); *aborha*, *iszkora*, *lika* (szláv jövevényszavak); *háborbot*, *káka* (román és török jövevényszavak). A szerző minden etimológiáját számos nyelvjárási és nyelvtörténeti adattal támasztja alá. – A dolgozatot a tárgyalt szavak betűrendes mutatója zárja.

Sárosi Zsófia

Murvai Olga: Szöveg és jelentés.

A szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 1971.

A tanulmány kétirányú kutatási szempontot követ: egy általánosan leíró, amelynek feladata áttekinteni a kérdés tanulmányozásának történetét és összegezni a korábbi kutatások eredményeit – legfontosabb célja pedig a szabad függő beszéd szövegnyelvészeti és kommunációelméleti elemzése –, és egy tüzetesen elemzőt, amelynek fő adata a négy impresszionista író – *Babits Mihály*, *Kafka Margit*, *Kosztolányi Dezső* és *Krúdy Gyula* – műveiben jelentkező szabad függő beszéd stílustörténeti és szövegépítési funkcióinak kutatása.

A második fejezet *a szabad függő beszéd* (SzFB) kutatásának történetével ismeret meg, majd a SzFB kialakulásának kérdéseit boncolgatja, ismertetve a grammatikai eredet, a lélektani eredet, az esztétikai eredet és az írott, illetve beszélt nyelvi eredet híveinek nézeteit.

A harmadik fejezetben *a szabad függő beszéd vizsgálatának módszereiről* olvashatunk. Az eddigi kutatások a SzFB-t mondattani kategóriának minősítették, és a mondat szerkesztési szabályai szerint írták le. Murvai Olga – vizsgálódásai alapján – a szabad függő beszédet szövegnek tartja. Állításának bizonyításaként vizsgálja a szöveg szerkezetének összetartó erejét, a lineáris kohéziót és a szöveg egységes jelentését megalapozó szemantikai kohéziót. A szöveg elhatárolhatóságának kérdéseit kutatva megkülönbözteti a síma indítást, amelyben az új közlést bevezető ige, kötőszó és névmás kapcsolóereje a kohéziót, a folytonosságot biztosítja, és a meredek indítást, amely a szöveg rész nagyfokú önállóságát jelenti. A négy író elemzett munkásságában gyakoribb a meredek indítás. Ezt az állítást az egyes szófajok előfordulási számának és helyének vizsgálatával bizonyítja a szerző. Végezetül Murvai Olga leszögezi, hogy a SzFB-t a jelentéstani elemzés eredményei alapján komplex szemantikai jelnek tekinthetjük.

A negyedik fejezet *a szabad függő beszéd kommunikációelméleti modelljét* rajzolja meg. A SzFB-ben az író és a szereplő személyén kívül számolnunk kell egy vagy több mesélő jelenlétével is. A közlési folyamat vizsgálata során többféle szövegtípussal ismert meg bennünket a szerző. A leggyakoribb alaptípusokban az író-narrátor-üze-

net kapcsolata, a szerző-szereplő-mesélő-üzenet kapcsolata és a szerző-szereplő-narrátor-olvasó-üzenet kapcsolata szerepel.

Az ötödik fejezet *a szabad függő beszéd szerkesztéstan szerepével* foglalkozik. Összegyűjti a SzFB leggyakoribb szerkesztéstanbeli funkcióit. Ezek a következők: a cselekménynek SzFB-ben való elbeszélése, érzelmi hangulati reflexiók, leírás (a szereplő bemutatása, hely- és környezetrajz, az időpont leírása, állapotrajz). A négy író munkásságát vizsgálva megállapítja, hogy a legtöbb szabad függő beszéd Krúdy prózájában, a legkevesebb Kosztolányi írásaiban található. Ez a fejezet vizsgálja azt is, hogy milyen képi megfogalmazást kaphat a leírás és a reflexió a szabad függő beszédben. Azt látjuk, hogy leginkább a hasonlat, legkevésbé a megszemélyesítés fordul elő SzFB-ben a négy író vizsgált munkásságában.

Végül *a szöveg kontextuális kapcsolataival* foglalkozik. Azt vizsgálja, hogy milyenfajta jelentéstani kapcsolattípusok alakulnak ki a szöveg és a műalkotás teljes jelentésstruktúrája között, milyen jelentéstani kapcsolatot létesít a szabad függő beszéd a szöveggörnyezettel.

A könyv szemléletmódja modern. Murvai Olga felhasználja a kommunikációelmélet és a szövegnyelvészet új eredményeit. A szerző saját kutatásait táblázatok teszik szemléletessé. — A könyvben rövidítésjegyzék, gazdag irodalomjegyzék, valamint román és angol nyelvű kivonat található.

Molnár Ildikó

Nagy Ferenc: Kriminálisztikai szövegnyelvészet.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 172 l.

Az utóbbi évtizedekben megindult modern szövegtani kutatások ma már nemcsak teoretikus eredmények elérésére törekszenek, hanem figyelmet fordítanak arra is, hogy az élet különböző területein a gyakorlati munkát is támogassák. Az alkalmazott szövegnyelvészet példája a fenti kötet, az első olyan mű, amely rendszeres áttekintést ad a kriminálisztika és a szövegtan határterületéről.

A szerző, aki Magyarország első igazságügyi nyelvészszakértője, bevezetőül a szövegtan mibenlétével, a szöveg megközelítésének lehetőségeivel, a kvantitatív nyelvészet módszereivel és hazai eredményeivel ismerteti meg az olvasót, majd azokkal a polgári perek és bűnügyek sok száz szövegének alapján kialakított speciális mennyiségi és minőségi eljárásokkal, melyek a kriminálisztikai szövegvizsgálat különleges céljainak megfelelnek. Ötféle szempont szerint (a fogalmazás és a stílus, a mondat szerkesztés színvonala, a szóhasználat szabatosága, a toldalékolás színvonala és a helyesírási készség) minősít minden egyes írást, s a szempontoknak 1–5-ig terjedő értékeket feleltet meg.

A kötet további fejezeteiben a szerző nyelvészszakértői munkájáról számol be, komplex módszerekkel elemezve a kriminálisztika szövegtípusait (névtelen levelek, ön-életrajzok, búcsúlevelek, elmebeteg írásai és egyéb fogalmazványok), melyeken alkalmazta s melyekből részben leszűrte módszereit.

Az elemzés során a következő kérdésekre keres és ad választ: az adott végrendeletet fogalmazhatta-e a végrendelkező, kényszer hatása alatt fogalmazódott-e a becsületsértő levél, több (kézzel vagy géppel írt) rágalmazó levélnek azonos-e az értelmi szerzője, milyen életkorú, foglalkozású, műveltségű, nemű stb. a névtelen szövegíró stb.

Az érdekes, izgalmas témájú, olvasmányos könyvet logikus felépítés, egyszerű, de komoly tudományos előadásmód jellemzi. A munka egyértelműen bizonyítja, hogy a bűnüldözés során alkalmazott, nagy nyelvészeti, pszichológiai felkészültséget és kiváló stílusérzékelt követelő kriminalisztikai szövegnyelvészet elengedhetetlenül szükséges a nyomozásban, a bírói döntések meghozatalában, a bűnösség és az ártatlanság bizonyításában.

Keszler Borbála

Nagy Kálmán: Kis magyar nyelvtankönyv, különös tekintettel a nyelvhelyesség mindennapi kérdéseire.

Második kiadás. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 149 l. (Kriterion kiskalauz)

A könyv célját és keletkezési körülményeit a szerző alábbi mondata világítja meg: „Gondolatban végiglapozok egy nyelvtankönyvet, s ami megjegyezni való van egy-egy fejezethez, azt megpróbálom itt összefoglalni”.

A Bevezetésben hasznos tudnivalókat olvashatunk a nyelv keletkezéséről és változásáról, az irodalmi nyelvről és a nyelvjárásokról, nyelvrokonainkról és helyesírásunkról.

A hanggal foglalkozó fejezet a magán- és mássalhangzók képzési sajátosságait tekinti át, és csokorba gyűjti azokat a szavakat, amelyek magánhangzója vagy mássalhangzója időtartamában gyakran bizonytalanok vagyunk. Részletesen ír a szerző a hangtörvényekről, és útbaigazítást ad az *ly*-os és a *j*-s szavak írásához.

A szó című fejezetben olvashatunk a szójelentés kérdéseiről és szókészletünk rétegződéséről. Szójegyzékben közli a szerző a divatos idegen szavakat és magyar jelentésüket, valamint a gyakrabban használt román szavakat és az ezek helyett javasolt magyar kifejezéseket. Ebben a fejezetben ír Nagy Kálmán a szófajokról. A helytelenül használt igeikötős kapcsolatokat és a helyettük ajánlott, kívánatos alakokat is jegyzékbe foglalja. A Szóelemek, ragozások című alfejezetben táblázatok mutatják be igeiképzőinket és névszóképzőinket.

A könyv utolsó egysége A mondat címet viseli. E lapokon ír a szerző a szószerkezetről és a mondatrészekről. A továbbiakban szerkezete és tartalma alapján osztályozza a mondatot. Ebben a részben olvashatunk a szórend, a hangsúly és a hanglejtés kérdéseiről, valamint az írásjelek használatáról.

A könyv végén négy táblázat szemlélteti a nyelvi jelek rendszerét, a magyar nyelv hangzóállományát és igeragozásunkat. Nagy Kálmán könyvét irodalomjegyzék és tárgymutató zárja.

Molnár Ildikó

Németh Marietta: A mályinkai szénégetés szakszókincse.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1980. 53 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 2. sz.)

A szénégetés Mályinkán (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) nagy hagyományra visszatekintő népi mesterség, minden helybeli érti a módját, s ma is sokan művelik. A Bevezetés röviden ismerteti a községről való legfontosabb tudnivalókat, foglalkozik a szakma múltbeli és mai helyzetével, jelentőségével.

A feldolgozás két fő része a munkafolyamat leírása és a szótár. A szénégetés a következő lépésekben történik: 1. Fakitermelés; 2. A milehely elkészítése; 3. Kunyhókészítés; 4. A mile rakása; 5. Begyújtás; 6. Az égetés; 7. Kibontás. A szótárban ábécérendben található a szénégetés szakszavai. A szó cikkek tartalmazzák a címszavak legfontosabb grammatikai jellemzőit, nyelvjárási alakváltozatait, jelentését. Különösen érdekes és értékes a szakszókincs tájszói rétege. A szerző szerint a terminológiának a szlovák eredetű elemei arra mutatnak – s ezt a szájhagyomány is támogatja –, hogy a munkafolyamat átadása az egykor délre vándorló szlovákokkal kapcsolatos. – A feldolgozást rajzmelléletek teszik szemléletessé.

Juhász Dezső

Névtani Értesítő.

A Névkutató Munkaközösség időszakos kiadványa. Szerkeszti: Hajdú Mihály és Mező András. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 3. sz. 94 l.

A Tanulmányok, cikkek, adatok rovat két szótörténeti, etimológiai dolgozattal indul. *Juhász Dezső* megvizsgálja a *harang* szó előfordulásait történeti és mai helynévanyagunkban, s arra a megállapításra jut, hogy ezzel a szóval nem harangláb, harangtorony helyét, hanem valamilyen harangos virággal benőtt területet jelöltek (a *harang* helyneveinkben). *Mizser Lajos* a Hór-patak nevével, etimológiájával foglalkozik. Azt bizonyítva be, hogy a névben a 'vízmosta árok, mélyút, horhos' jelentésű *horh* szavunk alakváltozata van. Tanyanévvizsgálat Bács-Kiskun megyében címmel írt tanulmányt *Hegedűs Attila*. A tanyanév kutatás a magyar névtan elhanyagolt területe, ezért a tanyanevek morfológiai, tipológiai vizsgálata igen időszerű. Az állatnévkutatásnak vannak ugyan bizonyos hagyományai, de *Solymár Imre* dolgozata (A völgségi kiscigák tájfajta teheneinek nevei 1930 és 1945 között) új lendületet ad ennek a vizsgálódásnak. *Hajdú Mihály* tanulmánya (Orosháza utcanévei) egy örömdetes kibontakozó névtani ágazat, az utcanév kutatás legújabb darabja. Névtani, tipológiai, helytörténeti és nyelv-művelő vonatkozásai egyaránt érdekesek. – *Peter Sherwood* Fabó Kingának e kiadvány előző számában közzétett tanulmányára reflektál, vele vitatkozva bizonyítja, hogy a helyneveknek van fonológiai specifikuma. A rovat további írásai terminológiai természetűek. *Reuter Camillo* az eddig megjelent nagyobb helynévtárak rövidítési rendszerét vetette egybe, s a készülő hasonló művek számára ajánl egységesített rend-

szert. Ördög Ferenc, Mészárosné Varga Mária és Hajdú Mihály a Névtani Értesítő előző számában elindult vitát folytatják a névtudomány műszavairól.

A Szemle rovat 1 ukrán, 1 japán-angol, 2 angol, 2 magyar névtani kiadványt ismertet, valamint áttekintést ad a magyar történettudományi folyóiratok közelmúltbeli névtant érintő cikkeiről. – A kiadványt angol nyelvű rezümé zárja.

J. D.

Névtani Értesítő.

A Névutató Munkaközösség időszakos kiadványa. Szerkeszti: Hajdú Mihály és Mező András. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 4. sz. 106 l.

A Tanulmányok, cikkek, adatok rovatot *Kristó Gyula* tanulmánya nyitja meg. Egy 1031 és 1043 közé datálható útleírás bizonytalan azonosítású magyarországi helyneveit veszi vizsgálat alá. Ezt a korai forrást Györffy György már tulajdonképpen feldolgozta, de még mindig vannak vele kapcsolatos feltáratlan, megoldatlan problémák. Az ő (ti. Györffy) véleménye szerint a *Hanenburch* helynév Tolna várral azonosítható. Kristó nem zárja ki ezt a lehetőséget, de inkább a mellett érvel, hogy e név mögött Kakasd hegyiség van. (Hanenburch = Kakasd?) *Reuter Camillo* a *Köbölgyuk* (~ *Köböldök* ~ *Köböldek*)-féle helynevet gyűjti össze, és megpróbál származásukra fényt deríteni. Véleménye szerint török etimonú névvel van dolgunk, de a kérdés további vizsgálatot igényel. *Mező András* dolgozata (*Ágasegyháza*) szintén szótörténeti, etimológiai természetű. Alapos kutatások nyomán arra a következtetésre jut, hogy az *Ágasegyház(a)* név előtagja nem függhet össze az *Ákos* személynévvvel, mint ahogy korábban többen gondolták, hanem az *ágas* 'gerenda, tartóoszlop' szó van benne; ez az egykori templom (egyház) építésmódjára utal. *Mészárosné Varga Mária* cikkében néhány sümegei határnevet vizsgál meg, szembesíti a történettudomány eredményeivel. Bevezető soraiban annak a véleményének ad hangot, hogy „a névtan, különösen a történeti névtan, kell, hogy igénybe vegye más tudományok és szakemberek segítségét oly módon, hogy maga is segítséget adjon a történelemkutatás, a földrajz, néprajz, szociográfia stb. számára.” Jelen munka is erre kíván példa lenni. *Farkas Ferenc* öt járszági település külterületi helyneveinek stilisztikai sajátosságait összegzi. *Hajdú Mihály* egy nagyobb tanulmány első felét teszi közzé ebben a számban Békés megyei apaállatnevek 1925 és 1934 között címmel. Állatnevekkel foglalkozik még két kisebb közlemény: *Mizser Lajos*: Állatnevek Fekete Istán műveiben; *Dégi Zoltán*: Állatnevek Ordacsehiben és környékén. Néhány névtani kérdést általános nyelvészeti megközelítésben tárgyal *Fabó Kinga* (A tulajdonnév ⇌ köznévvé „szófajváltásokról”).

A Szemle rovat öt magyar, egy-egy angol, orosz, ukrán névtani kiadványt ismertet, valamint egy közleményében áttekintést ad a bács-szerémi ruszin személynévkutatás magyar vonatkozású tanulmányairól. „A magyar névtan és településtörténet számára a bács-szerémi ruszinokat az teszi érdekessé, hogy a ruszin személynévek jelentős hányada magyar eredetű.” – A kiadványt angol nyelvű rezümével zárul.

Juhász Dezső

Nyelvédesanyánk.

Válogatta és szerkesztette Hernádi Sándor és Grétsy László. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1980. 388 l.

A gyűjtemény írók, költők vallomásai a magyar nyelvről. A könyv idézetgyűjtemény és antológia. Részletei – tömörségük következtében – kiválóan alkalmasak motóul. Állhatnak nyelvészeti tanulmány, nyelvtankönyvi fejezet élén, anyanyelvi műsorok meghívóján, plakátján, ünnepélyek jelmondataiként a színpadon.

Az írások témája szerteágazó. Olvashatunk a nyelvrokonságról és nyelvrokonainkról, a gyermek beszédének kialakulásáról és a gyermeknyelv jellegzetességeiről, szavaink színéről, szinonimakészletünk gazdagságáról, a nevek világáról és szóalkotási módjainkról. Foglalkoznak íróink, költőink a helyesírással, a mondat szerkesztés és a fogalmazás nehézségeivel. Terítékre kerülnek a kötetben nyelvhelyességi és stilisztikai kérdések is. Művek sora tudósít arról, hogyan vélekednek anyanyelvünkről más nemzetek fiai.

A kötetben idézett művek jelentős része XX. századi, de olvashatunk régebbi vallomásokat is *Sylvester János*, *Pázmány Péter*, *Bessenyei György*, *Kazinczy*, *Kölcsei* és mások tollából. A szerzők sorában – nem véletlenül – *Kosztolányi Dezső* vezet, 51 írással. Őt követi *Illyés Gyula*, *Gárdonyi Géza*, *Németh László*, *Csoóri Sándor*, *Juhász Ferenc*, *Karinthy Ferenc*. Szót kapnak a kötetben más országokban élő magyar írók – *Sütő András*, *Szilágyi Domokos* – is, és olvashatók a kötetben *Kodály Zoltán* sorai is.

Molnár Ildikó

Nyelvészeti tanulmányok 1980.

Szerkesztette: Teiszler Pál. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 175 l.

A kolozsvári magyar nyelvjáráskutatók tanulmánykötete különösen jelentős, fontos munka. Elsősorban azzá teszi, hogy egy határainkon kívül levő, igen eredményes magyar nyelvtudományi kutatóhely irányítói, munkatársai és tanítványai jelentkeznek benne írásaikkal, elsősorban nyelvjárási és névtani cikkeikkel.

A nyelvjáráskutatás egyik legfontosabb és legmaradandóbb ága az adatgyűjtés. Ez különösen fontos feladat az idegen nyelvi hatásnak kitett nyelvjárások vidékein, ahol a változások nemcsak más jellegűek, de egyes vonatkozásokban (szókinccs, mondat szerkesztés) gyorsabbak és nehezebben regisztrálhatóak is. Mindezt tudva lehet igazán értékelni *Balogh Dezső* és *Teiszler Pál* nagy munkáját, amely a Marosvásárhely-vidéke nyelvi anyaga egy részének atlaszszerű földolgozását vette tervbe. Ebből a munkából adnak a szerzők e kötetben 23 (minden kutatópontot magában foglaló) térképen szemléletes részletet, jól átgondolt válogatást. Az elméleti kérdéseknek a gyakorlati tapasztalatokkal való nagyszerű összevetése *Gálffy Mózes* tanulmánya, amely a tájpszóti pusokat mutatja be Marosmagyaró nyelvjárásában. Az átmeneti kategóriák számtalan példájával bizonyítja a szerző, hogy dialektológiai kutatásunk soha nem szakadhat el a nyelvi valóságtól, s a marosmagyarói (de természetesen mindegyik táj) népnyelve sokkal árnyaltabb, élénkebb, mozgalmassabb, mint azt hisszük, s hiszik még annak elméleti kutatói is.

A tájnyelvkutatásnak különleges területe a névtan. A kötetnek jelentős, nagyobbik része foglalkozik nevekkal, s ez nem lehet véletlen Kolozsvárott, ahol a névtudománynak olyan nesztora él és munkálkodik, mint Szabó T. Attila. A családnevek népi használatáról, funkcióik, szerepük jelentőségéről, a társadalom és a névhasználat összefüggéseiről ír *B. Gergely Piroska* gazdag anyagú tanulmányában. *Kovácsné József Magda* érdekes és sok értékes adatot tartalmazó tanulmánya a Havasalja (Hargita megye) Székelyudvarhelytől északra fekvő 21 községében végzett személynévkutatásáról számol be. A több mint húszezer személy névadataira kiterjedő gyűjtésből a családnevekről olvashatunk most itt. A földolgozó rész méltó a nagy gyűjtő munkához: többoldalú vizsgálatnak veti alá az anyagot, és ezek gyakoriságáról, névkapcsolatokban való szerepléseikről, funkcióikról, jelentéstani megoszlásukról ad értékes fölvilágosításokat.

A növénynevek kutatása az erdélyi, pontosabban kolozsvári nyelvjárási iskolából indult el, s most is két jelentős dolgozat foglalkozik e témával. Az egyik *Murádin László* nyelvöldrajzi cikke, amely az *orgona* (virág), *rózsa/vadrózsa* és *csalán* erdélyi elnevezéseinek formáit és az egyes alakok elterjedési határait tárja föl és magyarázza. *Péntek János* és *Szabó Attila* a kalotaszegi helynevek alapján rekonstruálja a régi növényvilágot és annak változásait.

A kötetet a szerzők tudományos életrajzi adatainak rövid összefoglalása zárja le.

Hajdú Mihály

Nyelvművelő kézikönyv I. A–K.

Főszerkesztő: Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 1295 l.

A Nyelvművelő kézikönyv „feloleli a magyar nyelvtan szabályrendszerének legfontosabb fejezeteit, szakaszait, pontjait, a hozzájuk kapcsolódó nyelvhelyességi tudnivalókkal együtt”. A könyv „olyan lexikon, amelyben elvi (elméleti), tárgyi és összefoglaló fejezetek, valamint szavak, kifejezések használatát megvilágító szótárszerű cikkek és úgynevezett utalócikkek, vagyis valamely rokon tárgyú vagy összefoglaló cikkre való utalások váltakoznak az ábécérend egymásutánjában”. A Bevezetőből megismerkedhetünk a könyv magyar előzményeivel, néhány – elsősorban módszertani segítséget nyújtó – hasonló külföldi kiadvánnyal és a kézikönyv létrejöttének körülményeivel.

A könyv teljes anyaga 3800 önálló és körülbelül ugyanennyi utaló szócikk. Az I. kötetben ebből 1964 önálló és 1888 utaló szócikket találunk.

Az önálló címszó lehet tárgyi címszó (pl. irodalmi nyelv és nyelvi norma; az alany és az állítmány egyeztetése stb.), vagy adatszerű címszó, egy-egy szónak, szóalaknak, kifejezésnek, nyelvtani formának, elemnek a tárgyalása (pl. *amely*, *ami*, *engesse*, *engedje* stb.). Az utaló címszók a könnyebb eligazodást segítik. Utaló címszót használ a könyv egy tárgyi címszónak más, népszerűbb, ismertebb megnevezésére, illetve valamely részletkérdésnek egy nagyobb szócikkből való kiemelésére. A szócikkek tagoltak, áttekinthetőek. Az önálló tárgyi címszókat ritkítottan szedték, az önálló adatszerű címszókat pedig álló félkövér betűkkel.

A nagyobb szócikkekben szerepel a címszóval megnevezett nyelvi jelenség tömör, szabatos meghatározása, keletkezésének, kialakulásának rövid magyarázata, a kérdés történetének rövid áttekintése, ha többrétegű vagy szétágazó a jelenség, az egyes alcsoportok, változatok tárgyalása. Itt olvashatjuk a hibás és a helyes használatot szemléltető példákat, idézeteket, valamint a nyelvhelyességi állásfoglalást, stílári értékelést, a használatra vonatkozó esetleges utalásokat és a kérdés szakirodalmát. A terjedelmes és változatos tartalmú szócikkekben az egymástól elkülönülő részegységek alcímeket kapnak. Ezenkívül a jobb áttekintés és a pontosabb utalás érdekében a bekezdés élén betű- és számjelzést is alkalmaz a kézikönyv.

A szócikkek megszövegezése világos, tömör. A példaanyag elsősorban a mai köznyelvből: az élőbeszédből és írott vagy nyomtatott szövegekből való. A nyelvhelyességi állásfoglalás, a nyelvi jelenségek megítélésének alapja nem a tekintélyelvű merev szabály, hanem a mérlegelő értékelés, okszerű tanács.

A Nyelvművelő kézikönyv tudományos alapú és igényű gyakorlati kézikönyv, amely szándékában, elveiben, szemléletében és anyagában korszerű, modern.

Molnár Ildikó

Ódor László: Balázs beszélni tanul.

Jegyzetek a nyelv születéséről. Minerva Könyvkiadó, Budapest, 1980. 241 l.

A szépirodalmi igényvel írott könyv az író kisgyermekének beszédfejlődését mutatja be naplószerű feljegyzések és magnetofonfelvételek alapján. A vizsgálódást különösen érdekessé tette, hogy a gyermek kétéves korában német nyelvterületre került.

A könyv két fő részre oszlik. Az első, rövidebb rész az anyanyelv elsajátításának folyamatát írja le a gyermek kétéves koráig. Ódor László felhívja a figyelmünket arra, hogy milyen nagy szerepet töltenek be a szülők és a nagyszülők a kisgyermek anyanyelvének és gondolkodásának kialakulásában, fejlődésében.

A második, terjedelmesebb rész a kétnyelvűség kérdéseivel foglalkozik. Részletesen leírja az idegen nyelvű környezet hatását az anyanyelv elsajátításának útján már elindult kétéves kisgyermekre. Ódor megfigyelései szerint a nyelvi környezetváltozás nem hátráltatja a kislány anyanyelvi fejlődését.

Molnár Ildikó

Péchy Blanka: Beszélni nehéz!

Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 218 l.

Péchy Blanka könyve szépirodalmi igényességű önvallomás és nyelvészeti ismeretterjesztő munka egyszerre. A könyvet három nagyobb részre tagolja a szerző. Az első harmadból megtudjuk, hogyan jutott el Péchy Blanka a magyar nyelv féltő szeretetéig és az általános beszédkultúra megteremtésének igényéig. A második – jóval szerényebb – rész a nyelvművelő Péchy Blanka munkája. Tömör összefoglalása ez a néhány

oldal a leggyakoribb nyelvhelyességi hibáknak. A harmadik rész a gyakorlati szakember megfigyeléseit és tanácsait tartalmazza. Itt olvashatók Péchy Blankának a magánhangzók és a mássalhangzók időtartamára vonatkozó megjegyzései, valamint a mássalhangzó-kapcsolatok ejtésére vonatkozó észrevételei. Hasznos tanácsokat kap az olvasó az idegen szavak és az idegen tulajdonnevek kiejtéséhez. A könyv legértékesebb lapjai a hangsúllyal és a hanglejtéssel foglalkozó részek, valamint azok az oldalak, amelyek a kapcsolásról és a tagolásról szólnak.

Részletesen foglalkozik a szerző az írásjelek hangossá tételének lehetőségeivel. A sok, alaposan végigelemzett példát kották és hanglejtésgörbék teszik szemléletessé.

Az olvasmányos könyv erénye, hogy biztos nyelvrézékkel igazítja el az olvasókat a szöveg reprodukálásában, a beszéd hibáinak észlelésében és az okok felderítésében.

Molnár Ildikó

Pelle Béláné: Heves megye földrajzi nevei. III. A hevesi járás.

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1980. 191 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 145. sz.)

Az egri járás (Bp., 1970.) és a füzesabonyi járás (Bp., 1975.) helyneveihez hasonlóan tette közzé a szerző legújabb helynévgyűjteményét. A járás közel hetvenezer hektárnyi területén mintegy ötezer-ötszáz nevet, illetőleg névváltozatot gyűjtöttek össze az önkéntes gyűjtők, nagyrészt középiskolás tanulók. Ezeket az adatokat tette közzé a mai helynévtárak megszokott és jól bevált módszerei szerint a szerző.

A hevesi járás 17 községe, tehát valamennyi települése szerepel a kötetben. A járás térképe és a községek mutatói vezetik be az adattárat. Ezután minden egyes község nevééről kapunk népnyelvi és történeti névváltozatokat, a terület nagyságával és a lakosság létszámával kiegészítve. A belterület adatai minden esetben az adattár élén állnak külön fejezetben. Rendszerint külön belterületi és külön külterületi térkép szemlélteti az egyes nevek által jelölt földrajzi objektumok hozzávetőleges helyét, egymáshoz való földrajzi viszonyát. A külterületek anyaga községenként külön bekezdésben szerepel. Külön kapjuk még meg azokat a történeti neveket, amelyeket ma már az adatközlők nem ismertek. Ugyanitt találjuk meg a történeti források készültének évszámát is. Az utolsó bekezdés minden község adattára végén a gyűjtők és az adatközlők neveit tartalmazza.

Gazdag mutató zárja a kötetet, amelyben nem csupán a helynevek szerepelnek, hanem azok egyes elemei is, tehát bármiféle tudományos megközelítés számára elsőleges fontosságúak és nélkülözhetetlenek.

Hajdú Mihály

Pléh Csaba: A pszicholingvisztika horizontja.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 186 l. (Korunk tudománya)

A pszichológia – kialakulása óta – erősen befolyásolta a nyelvtudomány fejlődését. Századunk közepére megfordult a kép: a nyelvtudomány új iránya, a transzformációs generatív grammatika vette át azt az erjesztő és segítő szerepet, amely gyorsítja a behaviorista emberkép és tudományszemlélet fellazulását az amerikai pszichológiában, mivel maga is egy hasonló tudományos felfogás, a bloomfieldi leírás bírálatából indult ki. Pléh Csaba kiváló könyvének első része tudománytörténeti leírás, melyben ismerteti egyrészt a generatív grammatikának azon vonásait, melyek a pszichológia megújulása szempontjából a legfontosabbaknak bizonyultak: a nyelvhasználat kreatív jellege, a nyelvtan olyan elméletként való felfogása, melyben véges számú szabály végtelen számú mondatot képes generálni, valamint az elméleti és a módszertani mentalizmus rehabilitálása. Másrészt bemutatja a pszichológiai tudományosságban kialakult táborokat, amelyek között a vízvonalzó – a tudomány történetében először – a nyelvről alkotott felfogás.

A második, az előzőtől stílusában is némileg eltérő rész a mai nyelvpszichológiai kutatások főbb problémáival foglalkozik. Ahogyan a nyelvészeti megközelítés kiterjedt, és előtérbe került az esetgrammatika, a generatív szemantika, általában a szemantikai kutatások, a szövegtan, úgy teljesedett ki a pszicholingvisztika mai panorámája is. A szerző – mint bevezetőjében említi – nem akar teljes képet adni a napjainkban folyó kutatásokról, hanem csak a legperspektívikusabbnak érzett kutatási irányok bemutatására törekszik. Az utolsó fejezetben a pszicholingvisztika távlatairól esik szó, a nyitásról a tágabb „belső” világ és a szociális világ felé.

A kötet befejezéseként igen gazdag irodalomjegyzék és egy rövid fogalomtár segíti a további tájékozódást a pszicholingvisztika tudományában.

Papp Lajos

Pléh Csaba–Terestyéni Tamás: Az újságcímek hatásának nyelvi és tartalmi tényezői.
Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1980. 62 l. (Tanulmányok, beszámolók, jelentések XII. évf. 1.)

Elemzésükben a szerzők az újságcikkek címeinek tartalmi és formai jegyeit vizsgálták abból a szempontból, hogy mennyire szabják meg ezek a cím érdeklődéskeltő jellegét külön-külön, egymást támogatva, illetve egymás ellenében. Kiegészítésként felmérték, hogy milyen címsztereotípiák élnek az olvasók között egyes napilapokkal kapcsolatban.

Papp Lajos

Alo Raun Bibliography.

Compiled by Gustav Bayerle. E. J. Brill, Köln, 1980. 29 l. (Arcadia Bibliographica Virorum Eruditorum)

Az észt nyelvészprofesszor, *Alo Raun* 75. születésnapja tiszteletére *Bayerle Gusztáv* összeállításában bibliográfiai füzet jelent meg a *Décsy Gyula* szerkesztette Arcadia Bibliographica Virorum Eruditorum sorozatban. A füzet először Alo Raun megjelent könyveit veszi számba, majd felsorolja azokat a munkákat, amelyekben társszerzőként dolgozott. Ezt követik a cikkek, külön csoportba gyűjtve a nyelvészeti írások – köztük néhány a magyar nyelvről foglalkozó dolgozattal.

Az elsősorban finnugor nyelvészeti írásokat egyéb, főként a finnugor népek irodalmával, társadalmával, komparatistikával foglalkozó cikkek, továbbá rövid írások felsorolása követi. A tudós finnugrista könyvbírálatait, ismertetéseit gyűjti egybe a következő fejezet, elsősül a nyelvészeti munkákról, majd az egyéb témájú könyvekről szólókat. Végül a bibliográfia utolsó egysége a professzor munkáiról szóló ismertetéseket közli.

A bibliográfiát követő függelékben az összeállító Bayerle Gusztáv Alo Raun tanári pályájának állomásait mutatja be, majd életrajzával és tudományos munkásságával ismerteti meg. A füzetet a professzor 75. születésnapján tisztelgők Tabula Gratulatoriája zárja.

M. R. J.

Regényi, Isabella–Scherer, Anton: Donauschwäbisches Ortsnamenbuch für die ehemals und teilweise noch deutsch desiedelten Orte in Ungarn, Jugoslawien (ohne Slowenien) sowie West-Rumänien (Banat und Sathmar).

Darmstadt, 1980. 188 l. (Arbeitskreis donauschwäbischer Familienforscher)

Rövid bevezetés után az adattár, a Duna mellett található helynevek felsorolása következik. Valamennyi név fellelhető annak az országnak az államnyelvén, amelyen fekszik (ha település, akkor a postai irányítószámmal kezdődik a szócikk), utána közvetlenül – ha van – a hely német neve áll, majd a megye, járás, város következik, kisebb községeknél egy nagyobb, ismert városhoz való égtáji viszony megjelölésével. Ezután a teljes névcikkekben rövidítéssel történik utalás az országra, ahol megtalálható a hely, végül pedig zárójelben a települések esetében azok német anyanyelvű lakosainak számát kapjuk. Ennek megállapítására Jugoszlávia nagy részén az 1931., Magyarországon az 1941. (!), Romániában pedig az 1940. évi népszámlálás adatait vették alapul, s ennek alapján rajzolták meg az 1. sz. térképen a Duna menti községek német anyanyelvű lakosságára utaló grafikus ábrákat is. (Eszerint Magyarországon Budapest és Bonyhád környékén 600 ezernyi német lakost lehet föltételezni.)

Valamennyi nyelven használt helynév megtalálható az adattárban, de egy kivétellel csak utalással arra a névalakra, ahol a teljes névcikk olvasható. Az utalás csupán az ország jelével hívja föl a figyelmet a hely területi elhelyezkedésére. A címszavakban a különböző nyelvekre tipográfiai eszközökkel hívják föl a figyelmet a szerzők. Né-

hány városrésznév, dűlőnév is szerepel az adattárban, de túlnyomó többségben a települések nevei találhatóak meg csupán. Víznevek, térszinformák elnevezései (hegyek, dombok, síkságok stb. nevei) nincsenek fölvéve.

Hajdú Mihály

Rigler János: Párkány iskolás korosztályának kereszt- és becenevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 71 l. (Magyar Személynévi Adattárak 29. sz.)

Párkány (Sturovo) egykor Esztergom vármegyei helység, ma délnyugat-szlovákiai kisváros. Az 1970-es népszámlálás adatai szerint akkor 5434 magyar, 2710 szlovák és 143 egyéb nemzetiségű lakosa volt.

Rigler bevezetőjében tájékoztat a gyűjtés és feldolgozás módszeréről, a keresztnevéadás legfőbb hatóerőiről. Ezután a hivatalos utónevek gyakorisági listáját adja a szlovák, majd a magyar nyelvű osztályokban.

A dolgozat legterjedelmesebb fejezete a becenevek adattára. A táblázat élén a megszólított gyermek utóneve áll, zárójelben a névviselő nemzetisége, majd a megszólító három csoportja következik: nagyszülők, szülők, egykorúak. A három generációra való bontás jól láthatóvá teszi az egyes korosztályok különböző becézési szokásait. Kár – bár érthető –, hogy a szerző nem vizsgálta az eltérő nemzetiségű gyermekek (ismerősök, barátok stb.) egymás közti becézését.

Így is nagyon alkalmas anyag gyűlt össze a névtani kölcsönhatások vizsgálatára. Különösen figyelemre méltó ezen belül a párhuzamos vagy rokon keresztnevek becézőinek cseréje, illetőleg egybeesése, valamint az egyes becézők átvétele. (Lásd erre különösen az *-o*, *-ko* képzők nagyfokú gyakoriságát nyilván szlovák hatásra, pl. *Gyuszó*, *Dezsko*, *Atko* (Attila), *Fero*, *Gabo*, *Gabko* stb.) A becenevek kutatója itt különösen nagy hasznát vette volna egy a tergo (szóvégmutato) szótárnak.

Juhász Dezső

Rónai Pál: Latin és mosoly.

Válogatott tanulmányok. Válogatta és fordította Benyhe János. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980. 240 l.

Rónai Pál nyelvész-tanár, költő-műfordító közel négy évtizede él Brazíliában, ahol portugál nyelvű íróként és publicistaként gazdag tevékenységet fejt ki. E kötetben könnyed, népszerű formában írt nyelvészeti fejtegetései, valamint magyar, francia és brazil irodalmi vonatkozású cikkei, esszéi kaptak helyet. Magyar szempontból a könyv érdekessége, hogy betekintést ad a szerzőnek abba a sokoldalú munkájába is, amellyel új hazájában a magyar kultúra népszerűsítésén dolgozik.

Nyelvi témájú írásaiban Rónai élményszerűen szól a fordítás, műfordítás és nyelvtanulás kérdéseiről. Egyik cikkében például a magyar nyelvet mutatja be brazilok-

nak (*Milyen egy nyelv belülről*), egy másikban pedig magyar és brazil közmondásokat vet össze (*Magyar közmondások*).

A műfordítás témakörében találunk olyan magyar vonatkozású írásokat is, amelyek a magyar-portugál (és brazil) művelődéstörténeti kapcsolatok szempontjából szintén figyelemre méltóak. Ilyen *A lusiadák* magyarra fordítójáról, Greguss Gyuláról szóló cikk, vagy az, amely az ugyancsak Braziliában élt magyar orvost, dr. Lénárd Sándort, Milne *Winnie-the-Pooh* (magyarul *Micimackó*) című könyvének világhírűvé vált latinra fordítóját mutatja be. Maga Rónai több magyar mű (pl. Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*) portugálra fordítója.

Irodalmi témájú cikkei közül a *Camões – egy önéletrajz szereplője* címűt említjük meg, amelyben a szerző az irodalmi hatás egy különleges példáját mutatja be. Kémény Zsigmond az *Élet és ábránd* című önéletrajzi regényében saját élményeit ötvözte egybe *A lusiadák* szerzője életének romantikus hagyományokban megőrzött tényeivel.

A kifejezetten magyar tárgyú írások mellett a kötet egyéb cikkei is gyakran tartalmaznak magyar vonatkozásokat.

M. Nagy Ilona

Ruspanti, Roberto: „Halotti Beszéd” il primo monumento linguistico ugro-finnico. Istituto di Glottologia Universita' di Roma, 1980. 40 l.

Ez a munka a maga nemében első Olaszországban. Fontos kiadvány, amennyiben felhívja az olasz közönség (egyetemi hallgatóság) figyelmét a finnugor nyelvcsalád első szövegemlékére. Új tudományos eredményt nem tartalmaz, kissé leegyszerűsítve foglalja össze a magyar szakirodalom egyes megállapításait. Elég részletesen foglalkozik a hangtannal, az alaktani, mondattani és jelentéstani rész viszont már csak szemelgetés, nem rendszeres feltárása a kérdésnek. Az olasz egyetemisták számára azonban így is hasznos tájékoztató.

A. G.

Siptár Péter: Nyelvészeti kishoztár. Alapvető terminus technikusok a modern nyelvészetben.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézetének kiadása, Budapest, 1980. 56 l.

A kétlapos bevezetés csak éppen utal a szótár jellegére, forrásaira, inkább a használatában igazítja el az olvasót. Megfogalmazása szerint elsősorban „nem-nyelvészek” számára készült, mégis kimaradtak a közhismert nyelvészeti szakkifejezések (pl. ige, főnév, mondat stb.), a szócikkek megfogalmazása azonban a laikusokénál jóval alaposabb nyelvészeti alapismereteket föltételez.

A szótár a legelterjedtebb, vagy a szerkesztő által legpontosabbnak tartott elnevezések betűrendjében sorolja föl a szócikkeket: elsősorban Fillmore és Chomsky ter-

minológiáját (mintegy 200 címszót) magyarázza. Amennyiben a címszó tükörfordítás, megadja az eredeti nyelven (angol vagy francia) használt alakot is. A magyarázatok világosak, közérthetők. Többször előfordul bennük más nyelvtani fogalom, újabb szakszó, amelyre nyíllal utal a szerző, ha szótárában önálló szócikként szerepel ez a kifejezés. A leírásokban sok példa teszi szemléletesebbé az elméleti megállapításokat. A szócikkek végén a címszó szinonimáit, egyéb elnevezéseit is megkapjuk.

A kyszótár fontos munkának tekinthető, hiszen éppen olyan szavakat, kifejezéseket definiál, amelyek mostanában honosodtak meg a magyar nyelvtudományban; így mind a kívülállók, mind pedig a szakemberek számára hasznos összeállítás.

Hajdú Mihály

Somlósi Antónia: Budapesti középiskolások szólítónevei az 1960-as évek elején.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 36 l. (Magyar Személynévi Adattárak 26. sz.)

A tanulmány alapjául az az anyaggyűjtés szolgált, amelyet az ELTE Nyelvészeti Diákköre végzett 1960–61-ben. A kutatócsoport, amelynek a szerző is tagja volt, számos fővárosi középiskolában készített mintavételt. Az összegyűjtött több mint 2300 szólítónevet, azaz a „tanulók egymás között használatos neveit” Somlósi három nagy csoportban tárgyalja: I. Keresztnevekből alakult szólítónevek; II. Családnevekből alakult szólítónevek; III. A család- és keresztnevektől függetlenül alakult szólítónevek. Az első két csoport vizsgálatában az alakítási leírás dominál, itt a becézés a központi kérdés, míg az utolsóban – a motiváció előtérbe kerülése folytán – a jelentéstani szempontok az uralkodók. A harmadik csoport nevei a népi ragadványnevekkel tartanak közeli tipológiai rokonságot. Az értékes adattár végéről csupán a betűrendes névmutatót hiányolhatjuk.

Juhász Dezső

Steinitz, Wolfgang: Ostjakologische Arbeiten. Band IV.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 493 l.

Az ugor filológia művelőinek nagy öröme napvilágot látott W. Steinitz négy kötetbe gyűjtött osztják vonatkozású munkásságának harmadik kötete is (az I. és a II. után ez a IV., sorrendben tehát – itt nem részletezendő okokból – a III. készül el utoljára).

A hungarológia több területén is (nyelvtudomány, néprajz, zenetörténet, vers-tan) nélkülözhetetlen a legközelebbi nyelvrokron népek beható tanulmányozása; az említett tudományágakban a továbblépés egyik lehetőségét a vogul és az osztják nyelv, illetve műveltség kutatása kínálja.

W. Steinitz a nemzetközi finnugrisztika egyik legkiemelkedőbb alakja, e tudomány szak nem csupán megújítója, de programadója s komplex szemléletű művelője is

volt egyben. Mint gyűjtő is a legkiválóbbak és a legmegbízhatóbbak közé tartozott, a feldolgozásban, az értelmezésben és a tanulságok általánosításában pedig valóságos iskolát teremtett.

A fontos sorozat első két kötete minden értékével egyetemben is mindazonáltal főként az „osztjábólógusok” számára jelent nélkülözhetetlen alpmunkát, nyelvi szövegeket és kommentárokat. A most megjelent IV. kötet az osztják nyelvre és néprajzra vonatkozó tanulságok summája, olyan cikkek és tanulmányok gyűjteménye, amelyeket érdeklődéssel és haszonnal olvashat a tulajdonképpeni hungarológus is. – A 32 írást (és a szerző 1935-ös osztjáföldi gyűjtőútjának élvezetes naplóját) kínáló összeállítás gazdag választékából három írásra hívom fel a figyelmet. A magyar nyelven olvasható Magánhangzóilleszkedés az osztjában – anyanyelvünk ún. magánhangzó harmóniájának múltjához szolgáltat fontos adatokat, Az osztják tárgyias igeragozás című tanulmány (németül) a magyar tárgyias igeragozás sokat vitatott kérdésében is egyike lehet a fogódzóknak, A finnugor rokonságnevek rendszere című dolgozat (németül) pedig mindannyiunk előtt világossá teszi, milyen gazdag és összetett lehetett valaha a napjainkra szegényesre zsugorodott magyar rokonságnevek rendszere.

Domokos Péter

Studies in English and Hungarian Contrastive Linguistics.

Szerkesztette Dezső László és William J. Nemser. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 590 l.

Az angol nyelvű kötet 15 kontrasztív nyelvészeti tanulmányból áll, amelyek az MTA Nyelvtudományi Intézete és az amerikai Center for Applied Linguistics közös anyagi támogatása révén működő 3 éves (1971–1974) angol-magyar kontrasztív nyelvészeti munkálat végső eredményeit tartalmazzák. Többségük a mondattan köréből veszi témáját, csak 2-2 foglalkozik szemantikával, illetve kontrasztív metodológiával.

A mondattani tanulmányok csak néhány olyan témakört dolgoznak fel, amelyek teljes, illetve részleges szerkezeti különbségei interferenciához vezethetnek az idegen nyelv elsajátításának folyamán.

A cikkek többsége a hagyományos deszkriptív vagy funkcionális modellt alkalmazza a nyelvi leírás folyamán. A generatív-transzformációs modell az angol és a magyar nyelv valamennyi területére nincs még megfelelően kidolgozva, ezért ennek következetes felhasználása egy alkalmazott nyelvészeti kutatásban nem lehetséges.

A kötet 5 tanulmánya igeneves szerkezeteket és mellékmondatokat vizsgál a két nyelvben. *Stephanides Károlyné* (Diósy) a gerundivumos, *É. Kiss Katalin* a melléknévi igeneves (participiumos), *H. Stephanides Éva* pedig a főnévi igeneves (infinitivuszos) szerkezeteket veti össze. Ezekhez kapcsolódnak *Hell Györgynek* az alanyi és tárgyi – *that-hogy* kötőszavas – mellékmondatokat elemző, valamint a mellérendelő összetett mondatokat vizsgáló tanulmányai. *Kenesei István* a mondatbeágyazódás kérdéseit fejti ki a generatív-transzformációs modell alapján. *Korponay Béla* pedig a mediális és kauzatív igéket és igeszervezeteket elemzi Fillmore esetgrammatikáját véve alapul.

A szórend és a hangsúly eltérő volta sok fontos kontrasztív problémát vet fel az

angolban és a magyarban, ezért foglalkozik ezekkel a kérdésekkel a kötet négy tanulmánya. A szóhangsúly kérdéseit vizsgálja *Varga László* cikke. *Dezső László* a szórend és a téma-réma kapcsolatát elemzi. *Vörös József* a magyar igekötőkkel és angol megfelelőikkel foglalkozik, míg *Nérai Judit* a főnév jelzős szerkezeteit tanulmányozza.

A két szemantikai témájú tanulmány alapjául egyrészt a térbeli dimenziókat kifejtő melléknevek (*András T. László*), másrészt a rokoni kapcsolatokat és a testrészeket kifejező lexika (*Csapó József*) szolgál, amelyeken keresztül a szerzők a szemantikai interferencia általános problémáira is rávilágítanak, valamint nyelvészeti és pedagógiai meglátásaikat is kifejtik.

A módszertani tanulmányok egyike hatalmas angol-magyar korpusz vizsgálatán keresztül ad egy hibaelemzési osztályozást (*Váradai Tamás*), míg a másik dolgozat (*Horlai György*) a Past Perfect szerkezetének és magyar megfelelőinek elemzésén keresztül illusztrálja a kontrasztív elemzések pedagógiai alkalmazhatóságát.

Az 1975-ben elkészült tanulmányok az Akadémiai Kiadó nyomdai kapacitásának szűk volta miatt csak 1980-ban láttak napvilágot, és ezért a témákban azóta megjelent szakirodalmat a szerzők már nem vehették figyelembe.

Hönyiné, Stephanides Éva

Szabó Imre: Kurd történeti és mai ragadványnevei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1980. 72 l. (Magyar Személynévi Adattárak 31. sz.)

A Tolna megyei Kurd községet a népesség heterogenitása és gyakori változása jellemzi. A falu a történelem folyamán többször elpusztult és újraépült. Az 1720-as évektől, különösen pedig a század közepétől kezdve jelentős német telepítés kezdődik. A németek 1946-ig, a kitelepítés évéig többséget alkottak a magyar lakossággal szemben. Ez a helyzet alapvetően meghatározta a falu régebbi ragadványneveinek alakulását. Így természetes, hogy a szerző, akit a régi nevek is érdekeltek, külön tárgyalja a felszabadulás előtti német és magyar anyagot.

A felszabadulás után nemcsak a németek kitelepítése hozott gyökeres változást, hanem a bukovinai székelyek és csehszlovákiai, jugoszláviai magyarok, beás és lovári cigányok betelepülése is. A községen kívüli munkavállalás és a környékről való beszivárgás szintén népességmozgást okozott. A szerző – nagyon helyesen – úgy látta jónak, hogy a mai névrendszer vizsgálatában ezeket a csoportokat külön vegye szemügyre.

Külön csoportot alkotnak – ha nem is etnokulturális, hanem generációs szempontból – az általános iskolások. Amint az utóbbi idők névtani kutatásai bizonyították, az iskolások nyelvhasználata névtani szempontból is sajátos, figyelemre méltó. Általánosan jellemző körükben a játékos, sokszor a becenevekkel rokon névalakítás, a filmek, a televízió erős hatása, a metaforikus névadás kedvelése.

Juhász Dezső

Szabó T. Attila: Nép és nyelv.

Válogatott tanulmányok, cikkek IV. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 675 l.

Szabó T. Attila válogatott tanulmányait egybefoglaló könyvsorozathoz ez a kötet, a IV. a legerjedelmesebb. A kötet cím sugallta bő szemléleti keretben ugyan valóban elhelyezhető a gazdag anyag, de az egyes fejezetek jórészt önálló egységek, egymáshoz kapcsolt „kötetecskék”.

A találó kifejezéssel „Népszerű nyelvészet”-nek nevezett első részben a román-magyar nyelvi érintkezés körébe vágó írásokon kívül olyan átfogó témák „népszerű” kidolgozása is megtalálható, mint A gondolkodás és a szókincs, illetve Az erdélyi magyar nyelvtudomány kérdései.

A név és az ember című fejezet konkrét személynévmagyarázatok mellett a becézéssel történeti és nyelvjárási szempontból is foglalkozik: A marosvásárhelyi személynévanyag bece-jellegű elemei a XVII. század első felében és az Elavult, halódó és élő kicsinyítő-becéző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban.

A III. rész (A helynévtörténet módszere és gyakorlata) nemcsak a helynévmagyarázatok tudományos módszereire mutat példát, de zárásként közli a közvetlenül gyakorlati, sőt ösztönző igényű Miért és hogyan gyűjtsünk helyneveket? című tanulmányt is.

A kötet egyharmadát a Népi élet – népi műveltség című fejezet foglalja el. Az itt egybegyűjtött néprajzi írások, szöveggözlések is rendre nyelvi érdekűek: nyelvészeti módszereket illusztrálnak és nyelvészeti – elsősorban szótörténeti, jelentéstörténeti – következtetéseket, eredményeket hordoznak, bizonyítanak.

A néhány elegyes dolgozatot egybefogó V. fejezet (A nyelv- és nyelvjárástörténet köréből) után a záró rész tudománytörténeti portrékat rajzol „elődökről és kortársakról”. Dávid Ferencről, Pápai Párizról, Kőrösi Csoma Sándorról, Kríza Jánosról, Viski Károlyról, Kelemen Lajosról, Kristóf Györgyről, Pais Dezsőről, Bárczi Gézaról és Márton Gyuláról.

Pusztai Ferenc

A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. II.

Szerkesztette: Molnár Károly. Szombathely, 1980. 312 l.

A főiskola kiadványa ezúttal is számos nyelvészeti dolgozatot tartalmaz. Ezek a kötet második részében található (37–160), és egy kivételével valamennyi magyar nyelvészeti témájú.

Szabó Géza a nyugati magyar peremnyelvjárásra gyakorolt idegen nyelvi hatásokat vizsgálja. A nyelvi kölcsönhatások kutatásában, bár jelentős múltra tekinthet vissza, módszertani szempontból sok kimunkálatlan kérdés van még. *Guttman Miklós* Vas megyei általános iskolások nyelvhasználatában mutatkozó hangtani jelenségeket vizsgál (zárt *ē*-zés; *á* utáni *o*-zás; az *i*, *ú*, *ü* rövidülése; mássalhangzók intervokális nyúlása). Ezekből kimutatható a diákok nyelvének köznyelviesülése mint fő tendencia. *Molnár Zoltán Miklós* az élő nyelvi, közelebről regionális köznyelvi vizsgálódások keretén

belül a tanárképző főiskolás hallgatók beszéde alapján a felső nyelvvállású magánhangzók időtartamát tanulmányozta. *Bokor József* két Répce-melléki falu tájszóhasználatát vizsgálja abból a szempontból, hogy a tájszavak jelentése, hangalakja, a tájszavak ismerete hogyan alakult három korosztály és a két nem nyelvében. *Vörös Ottó* Vas megye földrajzi neveinek 11 őrségi községére vonatkozó névanyagát tipizálja Kázmér Miklós könyve alapján. Vizsgálja a nevek és névelemek megterheltségét is. *Batki Jenőné* dolgozata két, nyelvhelyességi szempontból érdekes kérdést: a határozott névelő személynevek előtti és a határozatlan névelő nominális állítmány előtti használatát vizsgálja a beszélt nyelvben. Az elemzett példák alapján arra az elgondolkoztató megállapításra jut, hogy ezek a – korábban a nyelv művelőktől egyértelműen kárhozottatott – jelenségek a nyelv változását mutatják. Mint mondja, „nem kényszeríthetünk a nyelv használatára hagyománytiszteletből törvényszerűségeket, ha azt már a nyelvvállapot túlhaladta”. *Wacha Balázs* Az Apor-Kódex-beli zsolttárok szórendjéről ír. Tekintettel van a vizsgált szöveg fordítás-jellegére, értékeli az eredetitől való eltérés fokát. Kísérletet tesz a korabeli feltehető beszélt nyelvre vonatkozó megállapításokra is.

Zelliger Erzsébet

A szövegközpontú nyelvoktatás.

A külföldiek magyar nyelvoktatása a műszaki felsőoktatási intézményekben. Szerkesztő: Hársné Kígyóssy Edit. A Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetének kiadványa. 1980. 181 l. (Folia practico-linguistica X. 1.)

A kötet a Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetének Magyar Nyelvi Csoportja szervezésében 1979 szeptemberében rendezett III. módszertani konferencia anyagát tartalmazza. A tanácskozáson a műszaki egyetemeken és főiskolákon külföldi hallgatók magyar nyelvi oktatását végző tanárok vettek részt. A konferencia témája a szövegközpontú nyelvoktatás volt.

A dolgozatokat három nagyobb témakörbe csoportosította a szerkesztő. Az első harmad az elméleti és bevezető jellegű cikkeket tartalmazza, a második harmadban található a szövegfeldolgozással, a harmadikban pedig a szövegalkotással foglalkozó tanulmányok. A kötetben olvashatunk a műszaki-tudományos szövegek sajátosságairól, a szöveg jellegéről nyelvtani és lexikai szempontból, a szövegek közös és egyéni feldolgozásának módszereiről, a vázlatkészítés titkairól, a szöveg reprodukcióról, a szóbeli és az írásbeli szövegalkotásról. Az utolsó cikk az egységes követelményrendszer szerinti értékelés kérdéseit tárgyalja.

A tanulmánykötet sok hasznos tanácsot ad, gyakorlati segítséget nyújt a külföldiek magyar nyelvre tanító tanároknak.

Molnár Ildikó

Tanuljunk magyarul. Učimo madjarski.

A magyar nyelv multimedialis rendszerű tanfolyama I. Szerkesztette: Tereza Fehér és Sava Babić. Godine, 1979, Novi Sad. 148 l.

A kiadvány másodlagos megjelenési forma. Rádiós (televíziós?) nyelvtanfolyam anyagát találjuk benne. Hasznosak az ilyen munkák, különösen azokban az országokban, ahol a magyar a kisebbség nyelve. Azok használják tehát, akik anyanyelvük megtartásához várnak segítséget, vagy akik más nyelvek lévén – rendszerint magyarokkal való kapcsolatuk miatt – kedvet kapnak a magyar megtanulásához.

A jugoszláviai magyarok a magyarországiakkal való levelezéssel és kölcsönös látogatásokkal tartják a kapcsolatot. Kézenfekvők tehát az ilyen beszélgetések: A levél, A postán, Látogatóban, Az utazás, Vámvizsgálat, Szegeden, Budapesten, A Halászbástyán. Az utazás, városnézés (Séta a városban stb.) elképzelhetetlen jó ebéd és a vásárlás örömei nélkül (A vendéglőben, Az áruházban). Helyt ad a forgatókönyv a hobbinak (A horgászok) és gondol a kultúrsumj kielégítésére is (A színházban, A ... művésztelepen). Tematikája életszerű, különösen a kis határmenti forgalom igényeinek figyelembevételével állt össze. A beszélgetések szövegét minden esetben szótári és nyelvtani rész követi.

Kiss Gabriella

Tanulmányok a kelet-európai irodalmak és nyelvek köréből.

Dobossy László 70. születésnapjára. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Szláv Filológiai Tanszékének megbízásából szerkesztette Gyivicsán Anna. Kiadja az ELTE Szláv Filológiai Tanszék, Budapest, 1980. 376 l.

Hetvenedik születésnapja alkalmából tanulmánykötettel köszöntötték barátai, munkatársai, tanítványai és tisztelői Dobossy Lászlót, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv Filológiai Tanszékének professzorát. A kötet az ünnepelt köszöntésén és publikációinak jegyzékén kívül negyven tanulmányt foglal magába három nagy fejezetbe csoportosítva.

Az Irodalomelmélet – módszertan címet viselő részben *Sziklay Lászlónak* a kelet-európaiság–közép-európaiság kérdését elemző tanulmánya és *Szabolcsi Miklós* Ivo Andrićról szóló írása mellett *Rákos Péter* Az idézet mint irodalmi szövegelményünk és oktatásunk építőeleme című dolgozata tarthat külön érdeklődésre számot. A szerző az irodalomtörténeti mélyebb összefüggések megértésének fontosságára hívja fel a figyelmet, részletes példaanyagon mutatva be, hogy például az egyes művek címeinek megértésénél milyen jelentős szerepe lehet irodalmi ismereteinknek. Ugyanebben a részben található *Charles Wojatsek*nek Dobossy László munkásságát méltató angol nyelvű írása, valamint *Ján Števček* Literárná história ako literatúra faktu című tanulmánya.

A Kapcsolattörténet–Kelet-európai irodalmak című fejezetben 28 dolgozatot találunk, a lehető legkülönbözőbb témájúakat. A teljesség igénye nélkül hadd említsem meg *Hadrovics László* (Egy magyar történeti anekdota mint irodalmi vándormotívum:

„A beszélő köntös”), *Csanda Sándor* (Fábry Zoltán és Balogh Edgár barátsága) és *Bojtár Endre* (Az irodalom gépezete – Puskin és Esterházy) tanulmányait, valamint Kemény G. Gábor, Gál István, Csapláros István, Ludmila Břizová, Sipos István, Meszerics István és Király Gyula írásait.

A kötet záró fejezete a Nyelvészeti tanulmányok címet viseli. A magyar tárgyeset behatolása a szlovák nyelvbe címmel közöl adatokat, a tárgyeset állandósult használatát bemutatva *Gregor Ferenc. Urhegyi Emília* a cseh *biric* 'praeco, Herold, Büttel' szó jelentése és eredete körül végzett kutatásait összegzi tanulmányában. *Szathmári István* Szövegtan és stilisztika című írásában azt mutatja be, hogy milyen lehetőségek vannak a fenti két diszciplína egymást segítő alkalmazására. A szerző részletesen számba veszi az eddig elért eredményeket, ismerteti a különböző módszereket. *Nyomárkay István* Révai Miklós 1781-ben megjelent ábécés könyvének horvát, szlovén (vend) és szlovák nyelvű változatait vette vizsgálat alá. Összehasonlító elemzésében közli az egyes változatok közti eltéréseket, külön kitér a frazeológiai kapcsolatok problémakörére. A kötet záró tanulmánya *Nagypál Teréz* munkája A bolgár irodalmi nyelv kialakulása és az orosz nyelv hatása címmel.

A majdnem négyszáz oldalas kötet színvonalas, új eredményeket bemutató tanulmányaival méltó köszöntése Dobossy László professzornak.

Sipos Pál

Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből.

Szerkesztette: Rácz Endre és Szathmári István. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 256 l.

E kötet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Mai Magyar Nyelvi Tanszékén működő leíró nyelvtani munkacsoport tanulmánygyűjtemény-sorozatának harmadik darabjaként jelenik meg.

Lássuk először azokat az írásokat, amelyek a legtöbb interdiszciplináris és általános nyelvészeti vonatkozást tartalmazzák, s a megadott témákhoz tágabb keretek között kapcsolódnak. – Gáspári László szemiotikai fogantatású írását így vezeti be: „Jel-típusok és stilisztikai kategóriák című dolgozatomban a peirce-i hármastipológiát (index–ikon–szimbóium), valamint a poliszémia, a pragmatika és az esztétikum kérdését a stilisztikai kategóriákkal (metonímia, metafora, szimbóium) s ezek tükrében a költői nyelvvel (e nyelv belső ellentmondásaival) kívánom összefüggésbe hozni abban a reményben, hogy az így feltárt sajátosságok talán újabb adalékokat szolgáltatnak a műelemzéshez.” A szónak, ennek a nyelvtudomány szempontjából alapvető jelentőségű fogalomnak az értelmezésével, körülhatárolásával, létezési formáival, szemantikai, funkcionális jegyeivel foglalkozik *Juhász József* egyik tanulmánya (Vázlatok a szó portréjához). Széles nyelvtörténeti és általános nyelvészeti alapokra helyezve építi fel *Károly Sándor* az értekezését (Szavak, szerkezetek morfológiai tagoltságának változásai és a jelentés), amelyben a jelentéstanon kívül nagy szerepet kap a morfológia és szintaxis is. A morfématípusok funkcionális körülhatárolása után figyelmét a morféma-kategóriaváltását, illetve átagolódását kísérő jelentésmozgásokra összpontosítja.

A szűkebben vett lexikológia, szókincs sajátos stílushatású rétegei foglalkoztatják

Benkő Lászlót és Gaál Editet. Benkő a Durva szók a köznyelvben és a szépirodalomban címmel igen aktuális témát vesz bonckés alá. Anyagát nagy köznyelvi szótáraink (főleg az Értelmező Szótár) alapján állította össze. A szócsoport elhatárolásán és összetételének elemzésén túl különösen figyelemre méltóak a szavak régi és mai szerepváltását, átértékelődését fejtegető részletek. Gaál Edit anyaga más szempontból aktuális. Egyre népszerűbbek napjainkban a tudományos-fantasztikus művek, melyeknek kelléktárában előkelő helyet foglal el „a művészi neologizálás”. Az alkotói fantáziát tükröző szóalkotások jogosan tartanak számot a nyelvész érdeklődésére is. *Fehér Erzsébet és J. Soltész Katalin* egy-egy író szókészletének meghatározott részével foglalkozik. Fehér Erzsébet tanulmánya csak anyaga körülhatárolásában (Az igekötős igék Kassák Lajos első két verseskötetében) lexikai természetű, azon túl elsősorban stilisztikai, nyelvestétikai kérdéseket fejteget. Célja az, hogy a pályakezdő Kassák költői nyelvének a jellegzetes stílusesezközét (ti. az igekötős igék használatát) tüzetes vizsgálat alá vegye. Petőfi állatvilága keltette fel J. Soltész Katalin érdeklődését, vagyis az, hogy egyes állatnevek milyen gyakran, milyen művészi céllal, milyen szimbolikával, jelentéssel stb. kerülnek elő az egyes alkotásokban.

Juhász József másik, kötetünkben szereplő munkája a frazeológiát képviseli. A szerző szerint a frazeológiát külön nyelvi szintként kell kezelnünk. Érvei nyomán megismerkedhetünk e terület fontosabb belső problémáival és a rokon tudományokhoz fűződő kapcsolataival.

A jelentéstan természetéből, a nyelvtudományt átfogó jellegéből következik, hogy az említett művek számos szemantikai megállapítást, vonatkozást is tartalmaznak. (Gáspári, Juhász és Károly tanulmánya koncentráltabban.) De szűkebb értelemben vett szemantikai dolgozatok is vannak a kötetben: *Rácz Endre* a homonímák szépirodalmi előfordulásairól ír. A szerző „fő célja, hogy bemutassa – magyar nyelvi anyagon – a homonímák szépirodalmi (elsősorban versbeli) előfordulásainak, felhasználásának típusait, s lehetőleg minél több példával illusztrálva őket, segítse tanárjelöltjeinket a magyar nyelvtan oktatásának érdekesebbé tételében a költészet és a grammatika közötti összefüggések egy izgalmas válfajának tudatosításával.” *Ruzsiczky Éva* a szinonimikai összefüggések kérdéséhez fűz alapvető megállapításokat. A Magyar Szinonimaszótár szerkesztése közben szerzett gazdag tapasztalataiból ad közre itt egy csokorra való. Figyelmét főleg a szinonimitás kritériumai, típusai, belső összefüggései és határkérdései kötik le. A kötetet *Szathmári István* hézagpótló tudománytörténeti összefoglalása zárja (A magyar jelentéstan kezdetei).

A gyűjteményt szerkesztői az egyetemi hallgatókon kívül magyar szakos tanároknak, tanárjelölteknek és nyelvész kutatóknak ajánlják.

Juhász Dezső

Temesi Mihály: A magyar nyelvtudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 408 l.

A könyv a felszabadulás utáni magyar nyelvtudomány irányait és eredményeit foglalja össze.

A magyar nyelvtudomány a második világháború után új korszakba lépett. A kutatások szemlélete, vizsgálati eljárása is megváltozott. Sok vita és kérdés keletkezett. Hatásukra eredményes munka jött létre. A szerző mindezeket részletesen elemzi, és felsorolja a kutatók műveit, legtöbbször véleményét is hozzáfűzve. Nemcsak az elméleti, hanem a gyakorlati nyelvművelés fejlesztésére is gondol. Hivatkozásai, jegyzetei bőségesek.

A könyv 6 fejezetből áll.

Az első mintegy bevezetesként a magyar nyelv vizsgálatának helyzetéről, a vizsgálati eljárásokról és a nyelvtudomány fő irányairól tájékoztat. A felszabadulás utáni magyar nyelvtudomány lényeges új vonásaként a kutatások tervszerű, közös munkálatait említi. Ebben az 1949-ben alakult *Nyelvtudományi Intézet*, továbbá két folyóirat: a *Magyar Nyelv* és a *Magyar Nyelvőr* játszott fontos szerepet. A kutatások nyelvszemlélete és vizsgálati eljárása is megváltozott. Ezt történeti szempontból a következőkben foglalja össze.

Az újgrammatikus iskola hatása sokáig érvényesült, amennyiben a szinkron leírás kutatását nem tekintették tudományos feladatnak. Pedig az ötvenes évektől kezdve a hagyományos leíró és a történeti nyelvészet közel került egymáshoz. Ekkor kezdődött a magyar nyelv rendszerének strukturális elemzése. A hatvanas évekig jellemző volt a szinkron és a diakrón szembeállítás, de a későbbi fejlődés folyamán a kettőt a dialektikus szemlélet alapján magasabb fokú szintézisben fogták össze.

A szerző a következőkben a magyar nyelvtudomány fő irányait sorolja fel: hagyományos nyelvírás, a nyelvészeti pozitívizmus, a funkcionális vizsgálat, a strukturális leírás, a generatív nyelvészet, a pszicho- és szociolingvisztika, rendszerelméleti kutatások, matematikai és kvantitatív vizsgálat, genetikai és tipológiai nyelvészet, alkalmazott nyelvészet. Mindezekről bőséges információkat kapunk.

A második fejezet a mai magyar nyelv leíró vizsgálatával foglalkozik. Részletesen kifejti, milyen kérdésekről vitatkoznak a nyelvészek, s a megjelent cikkek, tanulmányok írói hogyan vélekednek az egyes problémákról. A szókészlet területén az értelmező szótári, az értelmező kéziszótári, a szinoníma szótári, a tájszótári és az írói szótári munkálatokat ismerteti. A mai magyar nyelv rendszerének leírásában sok lényeges kérdés merül föl: a szófaj kategóriáé, az esetszámoké, a morféma tagolásáé, az igeragozásé, a névszók jelezésének-ragozásának módjáé, továbbá az esetrendszer. Ezeket a problémákat magyarázza *Temesi Mihály* és utal arra is, hogy saját felfogása mellett, kinek milyen véleménye van minderről.

A leíró magyar nyelvtanokról is szó esik. Tudományos munkákat, egyetemi tankönyveket, a külföldiek számára készült magyar nyelvkönyveket sorol fel, kiemelve jellemzőiket. *A mai magyar nyelv rendszere, a leíró nyelvtan* a hagyományos magyar nyelvtan-irodalom eddig elkészült legnagyobb munkája. A szerző ezt összefoglaló, korszakot záró műnek és egyúttal az új nyelvtanszemlélet kiinduló munkájának tekinti.

A harmadik fejezetben a mai magyar nyelv belső tagoltságának összevető vizsgálatáról ír. Ebben a terminológiai jellegű vitákat, a nyelvjárási kutatások eredményes munkáját, *A Magyar Nyelvjárások Atlaszát*, és a névtani kutatásokat ismerteti.

A negyedik fejezet az alkalmazott nyelvészetről: a beszédművelés és a kiejtés normalizálásról, a helyesírásról, az anyanyelvi nevelés- és oktatásról szól.

Az ötödik a magyar nyelv fejlődéstörténetének területén folyó tevékenységről ad

ismertetést. Itt is kérdéseket, vitákat, kutatókat és műveket sorol fel mindegyik ágban: hangtan, szókincs, jelentéstan, alaktan, mondattan stb.

Végül a szerző a magyar nyelvtudományi kutatások feladatait jelöli meg röviden.

Ez az összefoglaló munka jól ismerteti a magyar nyelvtudomány jelenlegi tevékenységének minden területét. Számos részletes információval tájékoztatja az olvasókat, kutatókat, oktatókat. A gazdag jegyzetek és hivatkozások további irányítást is adnak. Nemcsak a hazai, hanem a magyar nyelvvel foglalkozó külföldi kutatók is hasznos útmutatást kapnak a mű megismerésével.

Waseda Mika

Tóth József Farkas: Szapár mai család- és keresztnévei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkatató Munkaközössége, Budapest, 1980. 271. (Magyar Személynévi Adattárak 33. sz.)

A szerző bevezetésében röviden ismerteti a falu fekvését, történetét, lélekszámának alakulását 1785-től napjainkig. A névtani feldolgozás alapjául az 1975. évi népszámlálás adatai szolgáltak. Tóth József Farkas előbb a családneveket veszi vizsgálat alá. A betűrendes és gyakorisági listákat tipológiai rendszerezés követi. Minden egyes névvizsgálat százalékos kimutatásokra épül. A keresztnévadási divat kronológiájának szemléltetésére a néviselők öt korcsoportba vannak sorolva. A keresztnévek bemutatásában is legfőbb módszer a gyakorisági, valamint a kronológiai táblázattal egybekapcsolt betűrendes névlista. A szerző nem elégszik meg az anyag pusztá közlésével, hanem sűrűn tesz névtani megállapításokat, következtetéseket is. Igen szemléletesek azok a táblázatok, amelyekben más helységek névadásával való összevetések vannak.

Juhász Dezső

A tömegkommunikáció a szocialista társadalom életében.

Szerkesztette: A. V. Dmitrijev, B. M. Firszov, N. Sz. Manszurov, Szecső Tamás, Tamás Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 276 l.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont, az MTA Szociológiai Kutató Intézete, a SzUTA Társadalmi-Gazdasági Problémák Intézete és a SzUTA Szociológiai Kutató Intézete összefogásával készült tanulmánykötet azt elemzi, „hogyan a rádió, televízió, sajtó és egyéb ideológiai hatóeszközök miképp funkcionálnak a szovjet és a magyar társadalomban, azaz hogyan és mennyiben töltik be társadalmi funkciójukat, mennyiben tesznek eleget feladataiknak.”

A tanulmányok a 60-as évek elején mind a Szovjetunióban, mind Magyarországon erőteljesen megindult kutatások eredményeit teszik közzé. Találunk elméleti jellegű cikkeket például a közvélemény és a tömegkommunikációs eszközök kapcsolatáról a szocialista társadalomban, a tömegkommunikáció közművelődési szerepéről stb.; de szép számmal képviseltetik magukat a gyakorlati kutatások eredményeit tükröző

cikkek is, például a tömeginformációs eszközök és kulturális intézmények vizsgálatáról, a fiatalok különböző csoportjaiban tapasztalható kommunikációs jelenségekről, vagy arról, hogy milyen eszközei vannak az információ és a kultúra terjesztésének munkásközönség előtt.

Bár a reprezentatív válogatás főképpen szociológusok, tömegkommunikációs szakemberek számára készült, nyelvészek is haszonnal forgathatják. Tanulmányait elsősorban szociolingvisztikával, csoportnyelvi kutatásokkal foglalkozók figyelmébe ajánljuk.

Sárosi Zsófia

Turi Teodóra: A kisbéri szíjgyártás szakszókincse.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1980. 71 l. (Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 3. sz.)

A kisbéri szíjgyártás nemrég virágzó kismesterség volt, mivel a helyi ménesbirtok és ménes több mesternek biztosított megélhetést. Manapság már csak egy ember műveli ezt a szakmát. Éppen ezért múlhatatlanul fontos ennek a kihalóban levő mesterségnek nyelvi és néprajzi hagyományait lejegyezni, az utókor számára megőrizni.

A feldolgozás bemutatja a műhelyt a berendezéseivel, az alapanyagot és a számszámokat, majd leírja a lószerszám és nyereg készítésének folyamatát. Ezt a szótár követi, amely általában példamondatba ágyazva tartalmazza a mesterség szakszavait. A terminológia zömét magyar szavak alkotják, de van egy vékony réteg német jövevényszó is (l. pl. *platni, rádlí, strupli* stb.).

Juhász Dezső

Új anyanyelvi kaleidoszkóp.

Szerkesztette: Felde Györgyi, Grétsy László. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 331 l.

A kötet – címében is jelzett – szándéka, hogy az 1973-ban megjelent Anyanyelv kaleidoszkóp folytatása legyen.

A könyv csaknem háromszáz rövid cikke tíz fejezetcím köré csoportosul. Az első szókincsünk gazdagságára, árnyaltságára hívja fel a figyelmet. Névtani jellegű cikkek találhatók A nevek fölfedik titkukat című részben. Szóhasználati kérdésekkel foglalkozik A szavak értéke és megítélése című fejezet. A további cikkek a divatszavakkal, a rétegnyelvekkkel, különböző alaktani kérdésekkel foglalkoznak. (Tövek, képzők, jelek, ragok.) Több dolgozat tárgyal mondat szerkesztéssel és helyesírással kapcsolatos problémákat. Kiejtési (és természetesen helyesírási) kérdéseket tárgyal A nyelv zenéje című

fejezet. A kötet utolsó írásai pedig nyelvi megnyilvánulásaink jellemtüköröző voltára hívják fel a figyelmet (A stílus maga az ember). A könyvet Szó- és tárgymutató egészíti ki.

A kötet a nyelv kérdései iránt érdeklődő nagyközönség számára készült.

Zelliger Erzsébet

Vértes O. András: A magyar leíró hangtan története az újgrammatikusokig.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 235 l.

A könyv a magyar fonetika történetét tekinti át a kezdetektől az újgrammatikusokig, az 1880-as évek elejéig.

Bevezetőjében a szerző ismerteti munkája általános tudománytörténeti hátterét, és kitér az alkalmazott korszakolási szempontokra. A tárgyaló korszakok a következők: 1. A kezdetek. A középkor. 2. Fonetikai megállapítások a Bél Mátyás előtti újkori irodalomban. 3. Bél Mátyástól az első magyar nyelvű fonetikáig. A modern magyar fonetika felé. A könnyebb tájékozódást az egyes korszakok jellegének megfelelő további osztályozás segíti.

Az első korszakokkal foglalkozó részben a hangtannal és a beszéddel kapcsolatos elszórt megjegyzéseket gyűjti össze a szerző 1539-ig, *Sylvester* Grammaticájáig. Itt olvashatunk olyan fonetikai vonatkozásokról is, amelyeket Vértes O. András ismert fel Galeotto Marzio és Temesvári Pelbárt munkásságában. A második korszak 1539-től 1708-ig tart. Ebben az időszakban indul el a hangtan az önállósulás útján. A fonetikai témák tárgyalása módszeressé válik, a szerző feldolgozandó anyaga is megnövekedik, ezért itt Vértes már az alábbi tematikus elrendezésben ismerteti a korabeli hangtani nézeteket: a hangok csoportosítása, az egyes hangok és a hangkapcsolatok leírása, a szó, a szótag hangtani szerkezete. Ez a felosztás a későbbi korszakok tárgyalásánál is alapul szolgál, de ahogy az anyag terebélyesedik, a szerző is kibővíti pl. a szupraszegmentális eszközök tárgyalásával. A harmadik korszak 1708-tól 1808-ig tart. E fejezet Vértes O. András felfedezésével kezdődik. Tudomásunkra hozza, hogy *Bél Mátyás* munkája – az első teljes magyar hangtan – nem kéziratos mű, hanem egy székely rovásírásról szóló munka részeként látott napvilágot. Ismerteti és értékeli a könyv *Kalmár György* Prodomusát, *Kempelen Farkas* munkásságát és *Révai* Elaboratior Grammaticáját, amelyben már a hanglejtés és a beszédtempó kérdései és előtérbe kerülnek. E korszakban már tudományos viták is zajlanak, folyik a prozódiai harc és az ipszionista-jottista háború. A negyedik korszak 1808-tól az 1880-as évek elejéig tart. Az ezzel foglalkozó rész *Regner Tivadar* A magyar nyelv kiejtése című munkájának ismertetésével fejeződik be. Kiemelkedő ebben az időszakban *Bugát Pál* munkássága. E fejezetben sok új résztémáról olvashatunk, pl. a nyelv eredetének elméletéről, a férfiak és a nők hangképzési különbségeiről, az általános és az egyéni hangfejlődés párhuzamairól, a klíma és a hangképzés összefüggéseiről, a fonetika és a fonológia elkülönítéséről, a kísérleti fonetika megjelenéséről, a hangok esztétikai, stiláris értékeléséről, a beszédhibákról és javításukról stb.

A könyvvel a magyar fonetika története nem zárul le. Az utószóban maga a szerző jelöli meg a még elvégzendő feladatokat. Vértes O. András könyve forrásértékű kézikönyv, amelynek értékét növelik a közölt faksimilék.

Molnár Ildikó